

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ АКТІВ

студента 2 курсу 6 м групи ФМТП
денної форми навчання
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації
«Комерційне право»

_____ Степанов Владислав Сергійович

Науковий керівник
к.ю.н., доц.

_____ Пальчук Петро Миколайович

Гарант освітньої програми,
д.ю.н, проф.

_____ Бакалінська Ольга Олегівна

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОРПОРАТИВНИХ НОРМАТИВНО ПРАВО- ВИХ АКТИВ...8	
1.1. Правова природа корпоративних нормативно-правових актів.....	8
1.2. Місце корпоративних актів в системі актів регулювання корпоративних відносин...16	
1.3. Генезис законодавства України щодо формування системи корпоративних актів...23	
РОЗДІЛ 2.ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАТУТУ ЯК КОРПОРАТИВНОГО АКТУ...32	
2.1.Правова природа статуту як корпоративного акту.....	32
2.2. Особливості прийняття та затвердження змісту статуту.....	43
2.3. Порядок внесення змін до статуту та його припинення.....	52
РОЗДІЛ 3СИСТЕМА ТА ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТИВ КОРПОРАЦІЇ...71	
3.1. Система та порядок прийняття відмінних від статуту корпоративних актів...71	
3.2. Порядок внесення змін та припинення відмінних від статуту локальних актів...81	
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В інституційній структурі сучасної економіки України важлива роль належить корпоративному сектору, який утворюють, головним чином, акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю як найпоширеніші організаційно-правові форми здійснення господарської діяльності. Аналіз діяльності господарських товариств, заснованих на приватній власності їх учасників, свідчить про поступове впровадження ними принципів та стандартів корпоративного управління, що стає важливою передумовою забезпечення їх конкурентоспроможності, ключовим фактором, від якого залежить інвестиційний клімат в країні, ступінь захищеності прав інвесторів, ефективність діяльності товариств загалом. Разом з тим рівень якості корпоративного управління в більшості з них залишається доволі низьким, чим безперечно створюються перешкоди для їх подальшого розвитку. Про це свідчать, зокрема, дані щодо кількості корпоративних спорів – щорічно у господарських судах розглядається близько тисячі таких справ, причому до апеляційної інстанції потрапляє кожна друга справа, а до касаційної – кожна третя.

Забезпечення ефективних та прозорих моделей корпоративного управління та контролю, в тому числі правових, є однією з важливих умов розвитку корпоративного сектору економіки та захисту прав та законних інтересів учасників господарських товариств. На зміст корпоративного законодавства та існуючі проблеми в правовому регулюванні відносин корпоративного управління впливає те, що вітчизняний корпоративний сектор економіки сформувався не еволюційно, як в західних країнах, а значною мірою у зв'язку із корпоратизацією та приватизацією державних підприємств. З огляду на це недостатньо розмежованими залишаються правові режими корпоративного управління для суб'єктів державного та комунального сектору економіки, з одного боку, та

приватного – з іншого. Недосконалість формулювань корпоративного законодавства, його колізійність, дублювання одних і тих самих норм в різних законодавчих актах сприяє прийняттю необґрунтованих управлінських рішень та здійсненню корпоративних захоплень формально-законними засобами.

Корпоративна правотворчість – це атрибут розвинених країн, де міцно вкоренилися демократичні засади, і існує ринкова економіка. Відродження та розвиток корпоративної правотворчості в Україні почалося на початку 90-х років, що пов'язано з демократичними змінами і появою ринкової економіки, а також впливом глобалізаційних процесів. Корпорації, що звільнилися від жорстких обмежень державного регулювання і стали самостійними, самостійно стали визначати напрямки своєї діяльності і розробляти норми своєї поведінки, що вже давно робили корпорації розвинених країн. Дані норми втілюються в корпоративні акти, число яких не піддається рахунку, оскільки кожна корпорація, навіть сама невелика за розміром, щодня в процесі своєї діяльності їх створює, змінює і припиняє. Це дозволяє говорити про те, що з'явилася особлива діяльність по створенню корпоративних актів – корпоративна правотворчість, наукове вивчення якої допоможе корпораціям самостійно і ефективно вибудовувати свою роботу. Виділення даного виду правотворчості говорить про зміну парадигми в праві, де єдиним суб'єктом правотворчості є держава. Слід зазначити, що теоретичне дослідження корпоративного права та корпоративних актів вже почалося. Однак проблема корпоративної правотворчості в цілому поки практично не піддавалася комплексному дослідженню.

Підґрунтям для подальшого дослідження проблем корпоративних актів слугують праці вчених-правників: В. Борисової, О. Вінник, Ю., Є. Звонкова, О. Кібенко, І. С. Соляр, Спасибо-Фатєєвої, О. Тичкової, Жорнокуя, та інших.

Однак, незважаючи на тривалу розробку у науці господарського права питань правового регулювання відносин корпоративної правотворчості, більшість з них залишається без однозначного вирішення. Отже, існує потреба в актуалізації наукового знання в сфері корпоративної правотворчості.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних і практичних питань правового забезпечення прийняття, внесення змін та припинення корпоративних актів, обґрунтування нових наукових положень і пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Для реалізації зазначеної мети були поставлені та вирішені такі задачі:

- визначити правову природу корпоративних нормативно-правових актів;
- встановити місце корпоративних актів в системі актів регулювання корпоративних відносин;
- дослідити генезис законодавства України щодо формування системи корпоративних актів;
- охарактеризувати правову природу статуту як корпоративного акту;
- розглянути правове регулювання, прийняття, затвердження змісту статуту;
- дослідити порядок внесення змін до статуту та його припинення;
- визначити систему та порядок прийняття відмінних від статуту корпоративних актів;
- розглянути порядок внесення змін та припинення відмінних від статуту локальних актів;
- встановити підстави та порядок визнання недійсними відмінних від статуту локальних актів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із прийняттям, внесенням змін та припиненням корпоративних актів.

Предметом дослідження виступає правова природа та класифікація корпоративних актів.

Методи дослідження, що використовувалися в процесі написання роботи: порівняльний, за допомогою якого простежено послідовність становлення законодавства України щодо формування системи корпоративних актів; структурно-функціональний, який надав можливість побудувати доцільну структуру локальних актів при системному баченні їх сукупності; логіко-

догматичний та герменевтичний методи сприяли аналізу і тлумаченню норм цивільного та господарського права та зіставленню різнопланового законодавчого регулювання корпоративних прав; метод прогнозування застосовувався для виявлення шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання корпоративної нормотворчості. У процесі дослідження використовувалися також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні комплексного теоретичного дослідження теоретичних і практичних питань правового забезпечення прийняття, внесення змін та припинення корпоративних актів, обґрунтування нових наукових положень і пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висунуті та обґрунтовані положення мають безпосереднє значення для підвищення ефективності корпоративного управління в Україні, вдосконалення корпоративної правотворчості та механізму забезпечення її реалізації.

Викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності (в якості змін і доповнень до ГК України, Закону України «Про господарські товариства» та Закону «Про акціонерні товариства»);
- у науково-дослідній діяльності при подальшому дослідженні проблем корпоративного управління;
- у навчальному процесі під час викладання навчальних дисциплін «Господарське право», «Корпоративне право»;
- у практичній діяльності корпоративних підприємств (при підготовці статуту, інших локальних документів).

Публікація. Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Поняття корпоративного нормативно-правового акту та його правова природа», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове

забезпечення підприємницької діяльності». - К.: Київ. нац. торг.-екон. Ун-т, 2016-с. 118-124.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, які включають в себе 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 112 сторінок, із яких основна частина роботи займає 99 сторінок. Список використаних джерел складається з 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРПОРАТИВНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

1.1. Правова природа корпоративних нормативно-правових актів

Корпоративні відносини, урегульовані нормами права, називаються правовідносинами, а норми права, які їх регулюють, – корпоративними. У фактично єдиному сучасному дослідженні корпоративних норм, щоправда, з позицій теорії держави і права, міститься таке визначення основних рис корпоративних норм: 1) їх дія поширюється на певне коло суб'єктів, що є членами організації; 2) вони фіксуються у документах локальної сфери дії; 3) якісна (персональна) характеристика колективу може змінюватися, що наближає корпоративні норми до договірних, де склад учасників визначається поіменно, але, на відміну від останніх, корпоративні норми неперсоніфіковані, у них відсутня вказівка на конкретного адресата; 4) за сферою дії корпоративні норми обмежуються не територією організації, а членством або належністю до цієї організації; 5) приймаються безпосередньо колективом шляхом узгодження волі його членів; 6) перевіряються з боку держави на відповідність чинному законодавству шляхом реєстрації; 7) належать до різних галузей права; 8) регулюють типові операції, види діяльності, вчинки, тобто є нормами, що повторюються у діях більшості або навіть усіх членів колективу [90, с. 50].

Наведене поряд із аналізом позицій різних учених, які проводили дослідження у сфері цивільного, корпоративного права та теорії права, свідчить, що у розумінні поняття корпоративних норм, як і поняття корпоративних відносин, немає єдності. Існують декілька позицій стосовно цього. Найпоширеним є уявлення про них як внутрішньокорпоративні або

внутрішньоорганізаційні, тобто як внутрішні норми корпорації [90, с. 51], оскільки вони регулюють різноманітні сторони діяльності даної організації [24, с. 59].

На відміну від цього другою позицією стосовно корпоративних норм є вказівка на те, що вони можуть бути зовнішніми та внутрішніми (або загальними та локальними), регулюють як приватноправові, так і публічно-правові відносини, а тому становлять розгалужений інститут підприємницького (господарського) права.

Стосовно третьої точки зору корпоративні норми як певна правова єдність являють собою комплексне утворення, що тяжіє до цивільного права [84, с. 112].

Перше бачення, з одного боку, є не виправдано вузьким, оскільки виходить, що корпоративні норми приймаються тільки в окремих юридичних особах і не піднімаються до рівня закону, а з другого – навпаки, надто широким, бо його правовим регулюванням пропонується охопити політичні, економічні, соціальні, пенсійні, житлові відносини та ті, що пов'язані з підтриманням здоров'я робітників, відносини підприємництва. Це пояснюється функцією управління персоналом (корпоративного управління), яка має комплексний характер, унаслідок чого правові норми, пов'язані з реалізацією цієї функції, регулюють різні за змістом відносини: управлінські, трудові, фінансові, господарські, соціальні та ін. Зазначене тягне за собою висновок про належність цих норм до різних галузей права: адміністративного, трудового, фінансового, цивільного [93, с. 99].

Отже, склалося уявлення про те, що корпоративні норми, будучи немов би «внутрішніми», водночас являють собою систему фінансово-правових, адміністративно-правових, трудових та цивільно-правових норм. Інакше кажучи, вони, будучи внутрішнім правом, є нижчою ланкою нормотворення і не виходять за локальні межі регулювання відносин у конкретній організації, які тим не менш досить різноманітні за галузевою належністю.

В такому разі це означає, що корпоративні норми не складають ніякої єдності – ні горизонтальної, ні вертикальної ієрархії. Принаймні про такі аспекти в працях учених – прибічників зазначеної позиції взагалі не йдеться. З наведених міркувань, корпоративні норми являють собою сукупність норм локального рівня, які певним чином пов'язані з нормами загального рівня (законів та підзаконних нормативно-правових актів) настільки, наскільки останні надають таку можливість для локальної нормотворчості.

Ієрархія хоч і простежується, але сукупності норм ієрархічної підпорядкованості не складається, бо цьому немовби заважає межа, на якій локальні норми відокремлюються від загальних. Тобто, згідно з такою точкою зору всі означені корпоративні норми (локального та загального рівнів) та норми, які регулюють численні відносини щодо реалізації корпоративних прав, створення та припинення корпорації та ін., підлягають певному угрупованню і становлять єдність.

Тому уявлення про корпоративні норми як суто внутрішні норми, що, гармоніруючи із загальними нормами права, тим не менш не складають певної єдності, викликає незгоду. Гадаємо, що корпоративні норми мають регулювати насамперед відносини щодо виникнення, реалізації та припинення корпоративних прав. А це не може замикатися лише на локальному рівні і виводить на рівень законів та підзаконних нормативно-правових актів, у яких надається відповідне регулювання корпоративних відносин. Унаслідок цього корпоративні норми не можуть мати суто внутрішньої сфери регулювання, а охоплюють увесь спектр корпоративних відносин.

Ще одним каменем спотикання стосовно розуміння корпоративних норм є визначення, в яких юридичних особах чи інших угрупованнях вони діють. З цього приводу також існують досить різноманітні погляди. Корпоративні норми розуміються як такі, що приймаються: (а) виключно в об'єднаннях громадян [21, с. 232]; (б) у будь-якій юридичній особі – громадських організаціях, політичних партіях, інших непідприємницьких товариствах, підприємницьких товариствах, а

також навіть у державних підприємствах, наукових або навчальних закладах та територіальних громадах [34, с. 35]; (в) в юридичних особах з корпоративним устроєм (підприємницьких та непідприємницьких товариствах); (г) у господарських товариствах [24, с. 17]; (г) у товариствах з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) та акціонерних товариствах (далі – АТ) [33, с. 39]; (е) в АТ [25, с. 29].

Як видно, коливання в баченні корпоративних норм і корпоративних відносин має дуже широку амплітуду – від одного надто вузького погляду (щодо корпоративних норм в об'єднаннях громадян) до другого, також вузького погляду, але який вже має протилежний уклін (щодо наявності корпоративних норм тільки в ТОВ та АТ).

У цілому ж, очевидно, що розуміння корпоративних норм залежить від розуміння корпорації та корпоративних прав. Тобто, віднесення юридичних осіб до корпорацій зумовлює й наявність або відсутність у регулюванні відносин з їх участю корпоративних норм:

Отже, вже з самої їх назви та за їх зв'язком з розумінням корпоративних норм впливає й різне ставлення до внутрішніх актів корпорацій як актів:

- локальних, або таких, що не повинні так називатися;
- нормативних, або таких, які не слід вважати нормативними;
- правових, або таких, що не мають правового характеру.

Висловлюється й думка про те, що всі акти, які приймаються органами юридичних осіб приватного права, не можна визнати ні нормативними, ні навіть індивідуальними, а ті документи, які приймаються відповідними органами корпорації, є правочинами: одноособовим органом – одностороннім правочином, а колегіальним – багатостороннім [27, с. 55].

Наводяться й аргументи, що спростовують це, оскільки рішення органів є управлінським актом, що абсолютно не властиве правочинам, які розмежовуються з рішеннями за суб'єктом дій. Ці рішення слід виділяти як окрему підставу (юридичний акт) виникнення цивільних прав та обов'язків. Управлінські рішення,

що приймаються органами корпорації, пропонується поділяти на індивідуальні акти та акти, якими встановлюються правила поведінки (локальні нормативні акти органів управління) [25, с. 28].

Ми додержуємося бачення локальних корпоративних актів як актів.

На думку В.В. Форманюк локальні джерела права з позицій загальної теорії права зазвичай розглядаються як необхідний елемент загальної системи його джерел, що належить до інформаційно-документального рівня. Безумовно, локальні джерела права є носіями специфічної інформації про принципи, правила, моделі правової поведінки суб'єктів права. Інформація, що міститься в них, створюється спеціально уповноваженими особами під час застосування правил і прийомів законодавчої техніки, а також із дотриманням певних правил правотворчої процедури. Локальні джерела права пов'язуються з іншими елементами загальної системи джерел. Зокрема, зафіксована в них інформація є відображенням суті й закономірностей розвитку суспільних процесів, інтересів суспільства та окремої людини, у тому числі системи цінностей і цілей, визнаних у цьому суспільстві в конкретний історичний період та забезпечених захистом держави. У загальному вигляді локальні нормативні акти науковець визначає як юридичні документи, що містять норми права, прийняті суб'єктами управління на підприємстві, в установі, організації. Якщо акти, що містять локальні правові норми, згадуються в переліку джерел права, вони виділяються в окрему групу за суб'єктом правотворчості та розуміються як нормативні акти, які регулюють внутрішньоорганізаційні відносини [93, с. 99].

Зокрема, локальні корпоративні акти приймаються для уточнення та конкретизації норм законів, установлення механізмів їх реалізації, запровадження інших моделей регулювання корпоративних відносин порівняно з передбаченими у законі, наскільки це припускається законом, або в них фіксується обрання однієї з альтернативних моделей, для заповнення прогалів у законодавстві, внаслідок спеціальних приписів законодавства про передання тих чи інших питань до компетенції недержавних організацій [89, с. 9].

Не викликає заперечень, що корпоративний нормативний акт – один з основних, найбільш розповсюджених джерел корпоративного права. Корпоративні акти, за допомогою яких регулюються конкретні питання, на відміну від нормативних актів, називаються корпоративними індивідуальними актами. Корпоративні нормативні акти поряд з актами законодавчими містять юридичні підстави для дозволу індивідуальних справ. На відміну від корпоративного нормативно-правового акту, нормативно-правовий акт є офіційним актом держави, який містить правову норму і є волевиявленням держави, виступає основною формою права у багатьох країнах [89, с. 10].

На думку О.В. Серих корпоративний (локальний) правовий акт – це документ органу корпорації, що містить корпоративні норми та регулює різні сфери діяльності товариства: управління товариством, фінансові питання та цінні папери товариства [81, с. 99].

На особливому порядку прийняття корпоративних актів наголошує свою увагу Є.Є. Звонков, який вказує, що корпоративний акт – це документ встановленої форми, виданий від імені юридичної особи її компетентним органом згідно з встановленою процедурою, з метою регулювання відносин, що складаються в процесі діяльності цієї юридичної особи, і містить обов'язкові для виконання правила та встановлює, змінює чи припиняє правовідносини [22, с. 309].

Таким чином, локальні нормативно-правові акти – це акти саморегуляції й самоорганізації, які не потребують, як правило, утвердження у вищих органах, слугують проявом самоврядування суб'єкта, а також самостійно регулюють цілу низку специфічних для нього відносин. З огляду на основні ознаки локальних актів (вольовий зміст, внутрішньоорганізаційний характер, можливість багаторазового застосування, забезпеченість державним примусом) їх необхідно визнати та розглядати як нормативні правові акти [93, с. 102].

Цілком обґрунтовано можна визначити, що корпоративний нормативно-правовий акт – це виражена назовні форма рішення засновників або органу

управління юридичної особи, що містить певне правило поведінки суб'єктів корпоративних відносин. А корпоративні норми – це вид соціальних норм, які встановлюються органами юридичної особи і поширюються на суб'єктів корпоративних відносин [32, с. 24].

Порядок реалізації учасниками корпорації та іншими суб'єктами корпоративних відносин своїх прав має дуже важливе значення, адже у відсутність механізму їх реалізації вони, незважаючи на їх наявність, залишатимуться мертвими. Як правило, в законі лише наголошується на тих чи інших правах і не вказується, хто має забезпечити їх реалізацію. У законодавстві міститься багато майнових та немайнових прав учасників, які потребують встановлення окремих механізмів їх реалізації. Передусім це право на інформацію. В статуті має передбачатися, яку інформацію може одержати учасник, від кого, в який строк, в якому вигляді, які заборони можливі при цьому.

О. Джуринський визначаючи особливості правової природи локальних нормативно-правових актів господарського законодавства вказує, що можна визначити такі особливості локальних нормативно-правових актів господарського законодавства:

- 1) вони є вираженням сполучення (поєднання) волі держави і суб'єкта господарювання;
- 2) приймаються самим суб'єктом господарювання (його компетентними органами) і регулюють внутрішньогосподарські відносини, що складаються всередині цього суб'єкта господарювання;
- 3) в них конкретизуються загальні норми з урахуванням внутрішньогосподарських відносин всередині конкретного суб'єкта господарювання.

На думку науковця локальним нормативно-правовим актом господарського законодавства є документ встановленої форми, назва якого часто визначається законом, виданий компетентним органом господарської організації з

дотриманням встановленої процедури, норми якого покликані регулювати внутрішньогосподарські відносини [27, с. 70].

В свою чергу, корпоративні акти можна поділити на дві основні групи: нормативно-правові та індивідуальні (акти застосування права).

Нормативно-правові корпоративні акти закріплюють корпоративні норми, дія яких поширюється на певне коло осіб і які регламентують ті чи інші аспекти корпоративних відносин. Як правило, це пов'язано з деталізацією норм закону, обранням іншого варіанту поведінкової моделі, ніж це передбачено законом, тощо. Якщо йдеться про такий акт, як установчий документ, то він є загальним регулятором усіх корпоративних відносин у певній корпорації.

Індивідуальні акти не регулюють відносини в корпорації, а через застосування норм закону та корпоративних нормативно-правових актів виступають підставою виникнення конкретних прав і обов'язків в учасників корпоративних відносин.

Нормативно-правові корпоративні акти можна поділити на такі три групи: правоутворюючі, правореалізуючі та праворегламентуючі.

Правоутворюючими є установчі документи юридичної особи, положення про її філії, представництва та органи. Правореалізуючими можна назвати акти, якими регулюється те чи інше коло питань, наприклад, про виплату дивідендів, порядок укладення правочинів, викупу акцій, проведення виплат учасникам, інформацію тощо. Праворегламентуючі – це такі акти, в яких міститься регламентація відносин в окремих корпораціях. Основна відмінність цих актів від правореалізуючих полягає у тому, що вони встановлюють власну регламентацію, якої немає в законі та підзаконних нормативно-правових актах. Звичайно, це можливо лише тому, що допускається законом. До таких актів слід віднести окремі положення, які приймаються саморегульованими організаціями, правила лістингу, різні біржові правила.

1.2. Місце корпоративних актів в системі актів регулювання корпоративних відносин

Правова природа корпоративних відносин має спірний характер, що зумовлено принаймні двома обставинами. Першою з них є наявність в Україні двох кодексів – ЦК України та ГК України, сфери регулювання відносин яких багато в чому збігаються, зокрема стосовно відносин, що складаються зі створення, діяльності та припинення юридичних осіб. Другою обставиною є відсутність у ЦК термінології, пов'язаної з поняттям корпорацій, а тому і відносин, що складаються з їх участю. Не зупиняючись докладно на проблематиці співвідношення ЦК і ГК та приєднуючись до панівної серед цивілістів точки зору щодо неприпустимості такого становища і помилковості підходу стосовно прийняття в Україні ГК, зосередимося на аналізі того феномену, який являють собою корпоративні відносини.

Особливість цих відносин полягає в тому, що до їх регулювання застосовуються норми ЦК, в той час як у ньому не тільки не позначається на них у предметі регулювання, а й відсутні навіть ті похідні ланцюги, які б дозволили зробити логічні умовиводи щодо віднесення корпоративних відносин до цивільно-правових. Разом з тим цьому питанню було присвячено достатньо багато наукових праць, в яких висловлено ґрунтовні аргументи щодо беззаперечності цивілістичної природи корпоративних відносин [38, с. 63].

Безспірно те, що корпоративними є відносини з приводу реалізації особами корпоративних прав. За ч. 3 ст. 167 ГК це відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Крім різноманітних позицій учених щодо віднесення корпоративних відносин до сфери регулювання ЦК або ГК, існують і не менш різноманітні уявлення про їх сутність, які можна згрупувати таким чином.

До *першої групи* слід віднести бачення корпоративних відносин як *особливих відносин власності* [75, с. 111]. Тобто, існує позиція про корпоративні відносини, в яких реалізуються речові права, хоча і з суттєвими застереженнями. Звичайно, що при цьому не слід скидати з уваги те, що учасники (акціонери) не є власниками майна корпорації. Власником є сама корпорація. Тим не менш учасники (акціонери) беруть участь в управлінні капіталом через створені ними органи.

Другу групу становлять уявлення про корпоративні відносини як *зобов'язальні* [38, с. 13]. Разом з тим науковці часто критично висловлюються з цього приводу, відмічаючи неточність такої характеристики, оскільки в корпоративних відносинах не існує зобов'язальної вимоги, одній уповноваженій особі не протистоїть інша – зобов'язана, тобто все те, що властиве зобов'язальним правовідносинам. Навпаки, у корпоративних правовідносинах як уповноважені особи виступають учасники, що формують волю юридичної особи, з якою вони перебувають у правовідносинах. У цьому і полягає специфіка цих відносин, адже воля юридичної особи формується через її органи, а до їх складу входять ті ж самі учасники.

Поєднує ці позиції те, що корпоративні відносини розцінюються як майнові.

Між тим слід зазначити, що своє право власності учасники (акціонери) реалізують насамперед у майновому обороті як власники майнових прав або цінних паперів, відчужуючи їх. У корпоративних же відносинах вони поведуться іншим чином, не так як власники.

Це свідчить про визначальну роль, яку відіграють у корпоративних правовідносинах майнові права, але водночас не тільки вони становлять зміст корпоративних правовідносин. Тому виникла *третья група*, представники якої позиціонують корпоративні відносини як *відносини окремого виду* [36, с. 67], де поєднуються майнові та немайнові (організаційні) права з виникненням нової їх якості.

Важливо в цій ситуації відмітити те, що як майнові, так і організаційні права учасників, що входять до змісту корпоративних правовідносин, мають складний характер, бо містять в собі численні дрібні права (правомочності). Це і суто майнові права (право на дивіденди, проведення розрахунків при виході з корпорації, вимоги викупу акцій тощо), і ті, що не мають такої природи (право участі у загальних зборах з ще дрібнішими правами — голосувати, обирати, бути обраним до органів, формулювати порядок денний, скликати збори, одержувати інформацію тощо). Всі вони неоднорідні, але водночас міцно поєднані між собою. Існування кожного з них окремо неможливо, тільки в комплексі вони досягають відповідної мети – реалізовувати права учасника корпоративних відносин.

Витоки локального регулювання, на наш погляд, лежать у площині приватного права. Підтримуючи позицію про цивільно-правову природу корпоративних відносин, можна стверджувати, що центр ваги зміщується з їх державного регулювання на нижчий рівень, локальний, більш наближений до суб'єктів цих відносин. Останні наділяються можливістю врегулювати відносини між собою як в договірному порядку, так і шляхом прийняття локальних корпоративних актів. Натомість, якщо питання договорів як джерел права вже досліджено, хоча й продовжує породжувати різні думки з даного приводу, то цього не можна сказати про саморегулювання корпоративних відносин. Утім, проблематика тут схожа і зводиться до виокремлення державного регулювання та саморегулювання.

Локальне регулювання значною мірою слугує проявом диспозитивності, притаманної цивільному праву. Диспозитивні норми, з одного боку, надають можливість суб'єктам відносин самостійно виробляти для себе правила поведінки, об'єктивно необхідні в даних умовах та в даному середовищі, а з другого – спонукають їх це робити внаслідок самого законодавчого підходу, який відсилає до локального регулювання або надає варіанти поведінкових моделей, використання або обрання яких буде в інтересах певних корпоративних кіл. Цим

законодавець орієнтує їх на розвиток власної ініціативи, що поєднувало б приватні інтереси з суспільними.

На сьогодні залишаються дієвими примірні та типові статuti, положення та ін., які видають державні органи. Примірні статuti істотно відрізняються від типових. Основна відмінність цих актів полягає в ступені зв'язаності корпорацій при прийнятті власних локальних актів з їх приписами. Якщо від типових статутів відійти фактично неможливо, за певними винятками, то примірні статuti являють собою насамперед рекомендаційні акти, які містять в основному диспозитивні норми, що залишають значну свободу у виборі варіанту локального регулювання. Імперативні ж норми, що містяться в примірних статутах, зазвичай запозичені із інших правових актів.

Як примірний статут, так й інші акти подібного роду містять рекомендаційні норми, сила яких не в їх юридичній обов'язковості для організацій, а в їх функціональній доцільності, а також в авторитеті тих державних органів, що їх розробили.

Прийняття локальних актів на підставі примірних або тих чи інших рекомендацій є волею кожної окремої корпорації і це обумовлюється авторитетом організації або державного органу, які видали ці рекомендації, та потребами самих корпорацій в них.

Разом із тим не слід відокремлювати рекомендації, що містяться в примірних статутах, затверджених державними органами, від рекомендацій, що містяться в примірних актах, затверджених недержавними організаціями. Перші хоч і є проявом обмеження впливу держави на приватні відносини, надання корпораціям більшої свободи при розробленні локальних актів, але все одно останні мають бути прийняті і повинні відповідати примірним актам. Цим вони відрізняються від примірних актів, рекомендованих недержавними організаціями.

Підстави корпоративної нормотворчості лежать в площині дозволів, які надаються корпораціям законом. При всій прийнятності найбільш широкого

ступеня свободи для локального корпоративного регулювання тим не менше має залишитися неспростовним вплив держави на ці процеси через установлення чітких, обґрунтованих та розумних меж такого впливу. Це і будуть загальні дозволи, заборони, рекомендації. Дозвільність локального регулювання полягає не в тому, що корпоративні норми приймаються остільки, оскільки вони допускаються законом, а в можливості їх прийняття у міру необхідності та якщо недоречність цього прямо не випливає із закону (наприклад, якщо закон однозначно врегульовує певні питання). І. С. Шиткіна називає це вимогою легітимності локального правового регулювання [84, с. 152].

Закон же (ЦК України та Закон України «Про господарські товариства») навіть приблизно не визначає того кола питань, з приводу яких мають прийматися локальні корпоративні акти. Ці моменти дуже скупко врегульовані в названому Законі. Усвідомлюючи необхідність його перероблення та прийняття окремого Закону про АТ, науковці неодноразово вказували на ті засади, які мають бути враховані для співвідношення локального та загальнодержавного регулювання [89, с. 155].

Слід при цьому пам'ятати, що закон може містити обов'язкові вимоги до локальних актів корпорацій. Це, наприклад, стосується статуту із зазначенням того, які положення він має містити (статті 88, 143, 154 ЦК, ст. 4 Закону «Про господарські товариства»). Поряд із цими положеннями у статутах можуть бути й багато інших на розсуд самої корпорації.

Потреба в локальних корпоративних нормах або доцільність їх прийняття виникає з таких підстав: (1) для уточнення та конкретизації норм законів, установлення механізмів їх реалізації; (2) для запровадження інших моделей регулювання корпоративних відносин порівняно з передбаченими в законі, наскільки це припускається законом, або в них фіксується обрання однієї з альтернативних моделей; (3) для заповнення прогалін у законодавстві; (4) внаслідок спеціальних приписів законодавства про передання тих чи інших

питань в компетенцію недержавним організаціям – для їх належного здійснення, що потребує відповідного регулювання [89, с. 156].

Наприкінці слід визначитися із тим, до яких саме джерел віднести локальні корпоративні акти. Виходячи з загальноприйнятого поділу нормативно-правових актів на закони та підзаконні акти, логічно було б вважати локальні корпоративні акти підзаконними нормативно-правовими актами. Разом з тим поняття останніх відбиває однозначно лише таку їх властивість, що вони підпорядковані закону і не повинні йому суперечити. Види підзаконних нормативно-правових актів є настільки різноманітними, що і за змістом, і із юридичною силою істотно відрізняються один від одного.

Не вдаючись до тонкощів науки загальної теорії права, оперуватимемо поширеною точкою зору стосовно видів підзаконних нормативно-правових актів. З огляду на єдність ієрархічної структури їх бачення у вертикальній площині ґрунтується на такому вихідному класифікаційному критерії, як юридична сила того чи іншого акта.

Що стосується підзаконних актів, то цей критерій береться у зв'язку з двома ознаками: а) компетенцією правотворчого органу і б) сферою дії акта. За такими ознаками всі підзаконні нормативні акти пропонується поділяти на чотири основні групи: 1) загальні, 2) місцеві, 3) відомчі, 4) внутрішньорганізаційні (локальні). Останні ж, якими по суті і є локальні корпоративні акти, видаються організацією тільки для вирішення своїх внутрішніх питань і діють в її межах. Цим вони подібні з відомчими актами, бо, як і останні, вони мають внутрішню дію.

Така точка зору є яскравим прикладом розуміння локальних актів радянського часу і навряд чи можна дорікати в її необґрунтованості. Хіба що стосовно того, що, можливо, місцеві акти також слід поділяти на такі, що видаються органами місцевої державної влади або органами місцевого самоврядування (за ознакою територіальності), органами державної влади стосовно підпорядкованих їм організацій (за ознакою галузевості), органами

юридичної особи стосовно своїх учасників, органів та посадових осіб (за ознакою насамперед суб'єктних меж).

В наш же час така позиція не може бути однозначно прийнятною з таких причин. Перш за все відомчі акти зазнали видозмін унаслідок істотних змін галузевого управління в державному секторі підприємництва та процесів приватизації. Якщо за радянських часів можна і потрібно було говорити про нормативно-правові акти тих чи інших галузевих міністерств, кожне з яких у своїх межах видавало нечисленну кількість актів, то нині їх коло значно зменшилося, як і обсяг регулювання. Істотно вплинуло на цей процес не тільки реформування галузевої системи промисловості країни з перетворенням її на функціональну, а й зменшення обсягу державного сектору внаслідок приватизації, що вивело багато корпорацій з-під регулювання державних органів. Цей процес позначився й на нормотворчості місцевих органів державної влади, побудованих за такими самими ознаками.

Другим, зустрічним напрямом, який зрушив схему місцевих, відомчих та локальних актів, є розширення меж дії актів, що приймаються окремими організаціями (корпораціями), внаслідок збільшення останніх зі створенням значних систем перехрещуваних корпоративних зв'язків. Це спостерігається у транснаціональних корпораціях, промислово-фінансових групах, холдінгах та інших глобальних корпоративних системах, побудованих певним чином за принципом «материнська - дочірні корпорації» з різноманітними елементами та різновидами, що ускладнюють цей лінійний зв'язок. Сфера дії корпоративних актів, що видаються такими корпораціями, може виходити за межі не тільки певного міста або області, а й країни, що перетворює їх визначення як локальних в тому розумінні, як то звичайно сприймається. Такі корпоративні акти нічим не поступаються колишнім відомчим, що видавалися державними органами. Про їх схожість свідчить і покладений у їх витоках принцип «хто управляє, той і видає акти». Якщо управляла держава в особі своїх органів, то вона й видавала відомчі акти, які поширювалися на всі організації, підпорядковані такому управлінню.

Якщо управляє корпорація, то вона видає акти, що діють у всій її структурі. А це можуть бути межі не тільки самої корпорації як юридичної особи, а цілого конгломерату з огляду на взаємний вплив на різні корпорації, що включаються до однієї структури внаслідок наявності пакетів акцій (часток у статутному капіталі) у однієї або декількох з них.

Таким чином, можна стверджувати, що по суті локальні корпоративні акти є підзаконними, оскільки вони посідають місце ступенем нижче закону і мають йому підпорядковуватися. За територіальними ж, або галузевими, або відомчими ознаками вони не підлягають градації. Залишаючись корпоративними, ці акти можуть виходити за межі однієї корпорації у разі складної структури корпоративних зв'язків. Це робить їх поняття як локальних надто умовним.

1.3. Генезис законодавства України щодо формування системи корпоративних актів

Розвиток ринкових відносин приводить до постійного удосконалення механізму їх правового регулювання. Це стосується в першу чергу відносин, що пов'язані з правовим статусом суб'єктів підприємницької діяльності, які за своєю юридичною природою є корпоративними. На сучасному етапі розвитку корпоративного права України однією з найактуальніших і найменш врегульованих сфер є порядок здійснення корпоративного управління в господарських товариствах.

Корпоративне законодавство, переважно, має комплексний характер, адже цього вимагають практичні потреби максимального врахування всіх аспектів зв'язків між учасниками корпоративних відносин при реалізації ними корпоративних прав – господарських, цивільних, адміністративних, трудових тощо. Таким чином, корпоративне законодавство охоплює нормативно-правові акти, які містять норми і приватного, і публічного права, тобто різних галузей права, що прямо або опосередковано унормовують права та обов'язки учасників корпоративних відносин. Комплексний характер корпоративного законодавства виражається в тому, що воно охоплює, здебільшого, поведінку суб'єктів як публічного, так і приватного права [42, с. 20-21].

Основними законодавчими актами, що унормовують корпоративні правовідносини є Господарський кодекс України [13] та Цивільний кодекс України [96], які мають різну правову природу та різний предмет правового регулювання. Також потрібно наголосити, що закони України, які є базовими щодо унормування порядку створення та діяльності комерційних юридичних осіб, є комплексними законодавчими актами, що містять норми різних галузей права. До таких актів слід віднести закони України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. № 514-VI [53], «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII [55], «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 р. № 755-IV [57], «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III [54], Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII [73] та інші.

Правовий статус споживчих товариств і сільськогосподарських кооперативів та правовий режим їхнього майна певною мірою було визначено у законах «Про споживчу кооперацію» [72], «Про сільськогосподарську кооперацію» [71], «Про кооперацію» [66] та деяких інших актах. Слід зауважити, що прийняття таких нормативних актів заклало фундамент для розвитку ринкових відносин в Україні, вперше були визначені учасники таких відносин – підприємці різних організаційно-правових форм, включаючи корпорації.

Проте необхідно вказати, що сучасне корпоративне законодавство України являє собою вкрай суперечливий конгломерат правових норм, які закріплені по декільком основним джерелам, серед яких, насамперед можна назвати Цивільний кодекс України та Господарський кодекс України, а також Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», Закон України «Про акціонерні товариства» тощо. Наявність законів, які унормовують однорідні відносини породжує необхідність їх узгодження, проте, насамперед це стосується конкуренції правових норм Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, що має розглядатися як важливе завдання в удосконаленні корпоративного законодавства.

Особливістю корпоративного законодавства є те, що значна частина правових норм закріплюється не тільки на рівні законів та підзаконних нормативно-правових актів (насамперед у нормативно-правових актах Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку), а й на локальному рівні. На сьогодні локальне нормотворення набуває вагомого значення, оскільки дозволяє учасникам корпоративних відносин формувати певні локальні правові норми та закріплювати їх у відповідних актах корпорації із метою оптимального вибору моделі корпоративного управління [42, с. 21].

Закони та інші нормативно-правові акти, які приймаються органами державної влади закріплюють загальні вимоги діяльності корпорації (комерційної юридичної особи). Проте суб'єкти локального нормотворення (першочергово – учасники корпорації, а саме акціонери, учасники) можуть закріплювати в нормативно-правових актах певної корпорації норми права, які діють виключно в межах корпорації та максимально відповідають її інтересам. Також слід указати, що прийняття певних локальних нормативно-правових актів може бути не тільки правом суб'єктів корпоративних відносин, але й обов'язком, що закріплюється на рівні закону. Такі корпоративні акти створюються наявними на підприємстві органами управління, компетентними у вирішенні тих чи інших питань виробничого, фінансового або організаційного характеру.

Із прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України підґрунтям норм корпоративного права слугують положення ст. 42 Конституції України, яка передбачає прав кожної людини на заняття підприємницькою діяльністю, що не заборонена законом, а також норми, що визначають принципи положення регулювання відносин власності (ст. 13, 14, 41), регулювання особистих немайнових відносин (ст. 21, 23, 24, 27, 28) тощо [30]. У 1996–2000 роках було істотно переглянуто норми корпоративного законодавства. Зокрема, було внесено значні зміни до Закону «Про господарські товариства». Цей Закон створив правове підґрунтя для формування ринкової підприємницької інфраструктури і виконав свою історичну місію.

Із набуттям чинності Цивільним кодексом України [96] і Господарським кодексом України [13] розпочався новий етап розвитку сучасного корпоративного законодавства. Адже вони додали ряд новацій до сучасного законодавства в галузі корпоративного права.

Позитивним кроком для розвитку корпоративного законодавства стало прийняття Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» [74] від 23.02.2006 р., який регулює відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку. Із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» [53] тільки започатковано оновлення корпоративного законодавства України.

Проте варто зазначити, що корпоративні відносини характеризуються високою динамічністю. На жаль, на сьогодні розвитку корпоративних відносин в Україні значно випереджає законодавство, що спрямоване на їх регламентацію, зокрема й у частині правового регулювання корпоративної нормотворчості.

Ускладнення організаційно-правових форм юридичних осіб корпоративного типу, постійний розвиток внутрішніх зв'язків, що виникають між їх учасниками (засновниками), прагнення нашої держави відповідати високим світовим стандартам у галузі економіки – усі ці аспекти вимагають розроблення та законодавчого закріплення механізмів, які б могли забезпечити ефективне здійснення учасниками юридичних осіб корпоративного типу своїх корпоративних прав та вирішення різноманітних корпоративних конфліктів.

Також окрему увагу слід приділити тому, що з прийняттям ГК України вперше на законодавчому рівні було закріплено загальне визначення корпоративних прав. Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами (ч. 1 ст. 167).

Законодавче закріплення визначення поняття «корпоративні права» створило можливість визначати їх як новий об'єкт цивільних правовідносин, зробило корпоративні права оборотоздатними, а також дозволило корпоративним правам виступати предметом різноманітних договірних конструкцій. З огляду на

це останніми роками значного поширення набуло укладення різноманітних корпоративних правочинів, одним з різновидів яких є корпоративний договір.

На нашу думку, актуальною проблемою корпоративного права є те, що на сьогоднішній день статuti переважної більшості українських юридичних осіб корпоративного типу, основним завданням яких є встановлення особливостей локального регулювання корпоративних відносин відповідно до потреб їх учасників, є скоріше прикладом «типової форми», необхідної лише для виконання формальних вимог державної реєстрації юридичних осіб, ніж актом, спрямованим на врегулювання складних корпоративних відносин та вирішення корпоративних конфліктів у товаристві. Доказом цього є внесення змін до ЦК України та ГК України, законів «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», згідно з якими дозволяється створення юридичної особи на підставі модельного статуту, що пов'язано з необхідністю спрощення процедури їх державної реєстрації, а також зменшення відповідних матеріальних витрат засновників юридичних осіб.

Очевидно, що вищенаведені зміни до українського законодавства свідчать не так про спрощення державної реєстрації юридичних осіб, як про зниження рівня індивідуалізації установчих документів, зведення їх умов до шаблонних, не здатних повною мірою врегульовувати корпоративні відносини та вирішувати корпоративні конфлікти, що склались у конкретному господарському товаристві.

Крім того, в доктрині корпоративного права побутує думка, що відповідно до положень законодавства статут має своєю метою закріплення єдиних для цього товариства правил і, на відміну від договору між учасниками юридичної особи корпоративного типу, не може бути інструментом узгодження волі та інтересів його сторін в динаміці. Як справедливо зазначають багато авторів, використання договірної механізми в корпоративних відносинах дозволяє юридично забезпечити узгоджений їх учасниками баланс економічних інтересів, який в конкретній ситуації є унікальним і, більш того, схильним до постійних змін [80].

Саме тому особливого значення на сучасному етапі розвитку економіки набувають домовленості між учасниками юридичної особи корпоративного типу щодо управління щодо розподілу та перерозподілу корпоративних прав та обов'язків, які б поряд із установчими документами та приписами закону здатні були врегулювати корпоративні відносини у відповідності із діяльністю конкретної юридичної особи корпоративного типу.

На сьогодні в Україні функціонує чимало господарських товариств, і їхня кількість щораз збільшується. Вони діють у різноманітних організаційно правових формах: акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю, повних товариств, командитних товариств. Безперечно, кожна із юридичних осіб корпоративного типу характеризується особливими, властивими тільки їй ознаками, внутрішніми та зовнішніми корпоративними відносинами.

Перехід до ринкової економіки зумовив появу нових організаційно правових форм, покликаних забезпечити поєднання майнових та інших інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері господарювання. Такими організаційно-правовими формами є господарські товариства (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства та командитні товариства).

На нашу думку, економічна ситуація України сприятливо впливає на розвиток різноманітних організаційно-правових форм підприємництва. Однією з найбільш популярних організаційно-правових форм підприємництва є товариство з обмеженою відповідальністю. Правовий механізм створення, провадження діяльності, припинення товариства з обмеженою відповідальністю є не достатньо гнучким для пристосування до потреб великої кількості підприємств, які суттєво відрізняються, зокрема, кількістю працівників, обсягом активів та видом діяльності.

Вважаємо, що чинне законодавство, яке регулює питання функціонування ТОВ в Україні, є недосконалим та багато в чому суперечливим, що з рештою

призводить до неоднакового правозастосування та виникнення численних корпоративних спорів. Значна концентрація економічних ресурсів та специфічна правова природа ТОВ спричинює підвищення важливості виникнення та припинення участі у таких товариствах, зокрема шляхом відчуження часток в статутному капіталі, виході та виключення з товариства, звернення стягнення на частку, смерті (припинення) учасника або ліквідації самого ТОВ. 6 лютого 2018 року український парламент прийняв Закон України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю» № 2275-VIII [73], який вніс численні та ґрунтовні зміни до регулювання діяльності товариств з обмеженою діяльністю.

Таким чином, аналіз історичного аспекту регулювання корпоративних відносин в Україні за допомогою прийняття державою ключових нормативно-правових актів у сфері корпоративного управління дозволив зробити висновки щодо тенденцій державного регулювання корпоративних структур. При цьому за період незалежного розвитку економіки України державне врегулювання корпоративних відносин стосувалося питань внутрішньої побудови та функціонування корпоративних структур, взаємодії з іншими підприємницькими структурами та органами державної влади, формування засад функціонування ринку цінних паперів. На сьогодні в межах державного регулювання йде процес запровадження світових стандартів у сфері корпоративного управління, метою яких є підвищення захисту прав акціонерів та ефективності управління корпоративним капіталом.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАТУТУ ЯК КОРПОРАТИВНОГО АКТУ

2.1. Правова природа статуту як корпоративного акту

Установчими документами товариств є статuti та засновницькі договори. Причому кожна юридична особа має один установчий документ – або статут, або засновницький договір (ч. 2 ст. 87 ЦК України).

Законодавець України обмежується вказівкою на те, що статут є установчим документом, без розкриття його правової природи. Між тим останнє має істотне значення як для регулювання внутрішніх відносин у корпораціях, так і для застосування судами положень статутів у разі виникнення спорів.

Проблематика статуту пов'язана з такими аспектами, як порядок створення корпорації; зіставлення статуту та закону і статуту та договору; зміст статуту. Тому склалися такі позиції щодо розуміння правової природи статуту: (1) статут як спеціальний закон, (2) статут як договір, (3) статут як локальний нормативний акт.

Статут як спеціальний закон. У ХІХ та на початку ХХ ст. на теренах колишньої Російської імперії існувала концесійна система створення АТ. Статут затверджувався Радою міністрів або Державною Думою в разі, якщо у ньому містилися положення по регулюванню відносин по-іншому, ніж в законі. Це розглядалося як винятки із чинних законів і тому логічно, що ці винятки підіймалися в ранг закону, а тому потребували й санкціонування на тому рівні, як для закону. Саме цим і було обумовлено ставлення до статуту як до спеціального закону.

Однозначного розуміння правової природи статуту не склалося ще здавна. Так, в XIX ст. статут АТ вважали таким, що має силу закону. До цього схиляв порядок створення АТ, згідно з яким статут підлягав затвердженню Сенатом Російської імперії. Проте це здійснювалося у виконавчому, а не в законодавчому порядку і, незважаючи на те що вже на початку XX ст. поділ влади відбувся, сенатська практика продовжувала вживати щодо статуту АТ термін «сепаратний закон». Проти цієї теорії виступав Г. Ф. Шершеневич, який вказував, що набрання статутом чинності хоч і було пов'язане з вищим законодавчим органом країни, але водночас це здійснювалося в руслі не законодавчої, а виконавчої діяльності. Другим же аргументом проти розуміння статуту законом є вимога його відповідності чинним законам і підзаконним нормативно-правовим актам, що не мало б місця, якби статут можна було б охарактеризувати як закон [29, с. 114].

Ситуація принципово змінилася з середини 80-х років XX ст. і питання статутів набули особливої значущості в 90-х роках, коли розгортався спочатку кооперативний рух, потім — хвиля малих підприємств, за ними — господарських товариств, у тому числі через їх створення внаслідок приватизації державного майна [31, с. 88]. Неприйнятність для сьогодення погляду на правову природу статуту як на закон обумовлюється, поміж іншим, тим, що в сучасному українському законодавстві встановлено нормативно-явочний порядок створення юридичних осіб, унаслідок чого більшість із висловлених аргументів за визнання природи статуту як закону відпали.

Статут як акт. Варто почати з того, що саме така кваліфікація правової природи статуту останнім часом переважає, оскільки вищі судові інстанції вже висловилися з приводу того, що статут є не правочином, а являє собою акт, що визначає правовий статус юридичної особи. Так, Верховний Суд України в п. 14 постанови Пленуму від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» [69] виходив з того, що статут є актом, оскільки містить норми, обов'язкові для її учасників та посадових осіб. При цьому те, що це за акт — у цій постанові не зазначається.

Розуміння статуту як акта здається досить неоднозначним, оскільки цим не усувається ототожнення його як акта з правочином. Це можна пояснити тим, що актом є певна дія (від лат. *actum est* – зроблено, здійснено) [97]. Під актом (лат. *actus* – дія, *actum* – документ) розуміють 1) дію, вчинок громадянина або посадової (службової) особи; 2) документ, який видається державним органом, органом місцевого самоврядування, посадовою особою або громадською організацією у межах їх компетенції: закон, указ, постанова, наказ, розпорядження тощо. До актів належать і протоколи та інші документи, що засвідчують юридичні факти [98, с. 99].

Отже, акт – це доволі широкий термін, яким як родовим поняттям може охоплюватися й правочин, що є за своєю природою дією.

Натомість цілком очевидно, що Верховний Суд України мав на увазі інше значення поняття акта, вказуючи на те, що статут є актом, а не правочином. Напевно, малося на увазі, що це правоустановчий акт, яким визначаються та регулюються права та обов'язки учасників корпоративних відносин – товариства та його учасників. Недаремно установа не має такого установчого документа, як статут, оскільки відносини між нею та її засновниками не регулюються таким актом, адже їх взагалі не існує між цими особами.

Водночас звертає на себе увагу й те, що Верховний Суд України не наважився назвати статут ані нормативним, ані локальним, ані внутрішньокорпоративним актом і тим самим визнати, що він являє собою джерело права нарівні із законами та підзаконними нормативно-правовими актами, що видаються державними органами.

На відміну від Верховного Суду України, Конституційний Суд України прямо вказує на те, що статут є локальним правовим актом, обов'язковим для дотримання та виконання всіма учасниками [76].

В юридичній літературі саме таке бачення статуту є поширеним. Однак ця позиція небездоганна і потребує доведення того, що статут як локальний акт є правовим і нормативним.

На підтвердження того, що статут є локальним нормативним актом вказується, що він затверджується засновниками при створенні товариства з метою визначення його правового статусу та містить загальнообов'язкові для усіх учасників корпоративних правовідносин правила поведінки (корпоративні норми). Закон дозволяє врегулювати у статуті чимало питань, які не врегульовані на рівні закону та підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, згідно зі ст. 13 Закону України «Про акціонерні товариства» статут такого товариства повинен містити не лише інформативні відомості (про повне та скорочене найменування товариства, його тип; розмір статутного капіталу тощо), які містяться й в Державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, а й положення про умови та порядок конвертації привілейованих акцій певного класу у прості акції товариства чи у привілейовані акції іншого класу у разі розміщення привілейованих акцій; права акціонерів – власників привілейованих акцій кожного класу у разі розміщення привілейованих акцій; наявність переважного права акціонерів приватного товариства на придбання акцій цього товариства, які пропонуються їх власником до продажу третій особі, та порядок його реалізації або відсутність такого права та інші положення, що не суперечать законодавству та виконують регулятивну функцію.

Тому можна впевнено твердити, що статут є нормативним актом і його норми є обов'язковими для учасників корпоративних відносин і для посадових осіб товариства, які мають керуватися ним. Наслідки ж порушення статуту мають бути такими ж, як і при порушенні будь-якого нормативно-правового акта.

Зазвичай статут розглядають як акт локальної нормотворчості, що регулює внутрішньокорпоративні відносини, відносини між акціонерами (або учасниками інших господарських товариств, членами кооперативу) та органами управління [34, с. 224–225]. Водночас зазначається, що такий локальний акт має значення і для відносин між товариством та іншими учасниками цивільного обороту. Таке бачення статуту є спірним щодо обґрунтування регулювання ним

відносин, до яких зараховується нешироке коло відносин, які неоднозначно визначаються як сфера регулювання статутом. Тому важливим є розуміння зв'язку статуту як регулятора відносин з їх правовою природою.

Статут та правовідносини має значення для всіх точок зору про правову природу статуту. І напевно, є визначальним для обрання власної точки зору.

Виходячи з того, що предметом цивільного права є особисті немайнові та майнові відносини (ст. 1 ЦК України), до яких відносять і корпоративні, що відповідно до ст. 167 ГК України є відносинами між учасником та товариством, тобто юридичною особою з корпоративним устроєм, з приводу належних учаснику корпоративних прав, слід торкнутися проблематики, яка із цим пов'язана і стосується суб'єктного складу цих правовідносин та їх виду.

Якщо є загальне бачення, що корпоративні відносини є внутрішніми, то нелогічно застосовувати термін «внутрішньокорпоративні відносини», а втім, саме вони пропонуються як сфера регулювання статуту. Тоді слід було би визнати й наявність зовнішніх корпоративних відносин, але про них практично не йдеться, крім надто спірних тверджень деяких російських авторів.

Тим не менш ця дихотомія корпоративних правовідносин виявилася продуктивною і дала змогу твердити (принаймні щодо відносин в акціонерних товариствах) про такі правові зв'язки:

- 1) товариство є «зв'язуючою ланкою», «віссю», навколо якої об'єднуються його акціонери;
- 2) акціонери є тими «супутниками», які обертаються навколо самого товариства, від зміни якісного складу яких правове становище останнього не змінюється [20, с. 190].

А вже із цього випливає наявність двох видів корпоративних правовідносин – внутрішніх та зовнішніх. Для останніх важливе значення мають внутрішньокорпоративні норми.

Не вдаючись у подробиці того чи іншого бачення корпоративних відносин, що виходить далеко за межі нашого дослідження, перейдемо до суб'єктного складу відносин, про які йдеться.

Спираючись на визначення корпоративних прав та корпоративних відносин, наданих у ст. 167 ГК України (оскільки хоча ці права та правовідносини і були предметом численних досліджень цивілістів, але в ЦК України відсутнє їх визначення), слід зазначити, що цими суб'єктами, по-перше, є лише учасник та юридична особа; по-друге, не будь-яка особа, а лише особа з корпоративним устроєм; по-третє, учасник, який має корпоративні права, визначені в цій статті.

Використовуючи метод виключення, можна дійти висновку, що, по-перше, корпоративні відносини відсутні в унітарних підприємствах (ст. 63 ГК України), але це не стосується компаній однієї особи, тобто товариства, створеного однією особою або такою, що складається з однієї особи. По-друге, до них не причетні відносини між учасниками (а лише відносини між учасниками та товариством). По-третє, до їх кола не входять відносини між учасниками повного та командитного товариств та цими товариствами. По-четверте, не може бути відносин між учасниками товариства та його органами, оскільки орган юридичної особи є її частиною, а не являє собою окремого суб'єкта права [20, с. 99].

Хоча, безумовно, є особливості регулювання відносин у товаристві з приводу формування його органів. Більше того, запропоновано вирізняти різні площини об'єктивного права, в яких діють суб'єкти. «Органи не є суб'єктами цивільних правовідносин, а юридичні особи – суб'єктами внутрішньокорпоративних відносин: для останніх юридичні особи є лише тим середовищем, тим місцем або фоном, на якому внутрішньокорпоративні правовідносини виникають і розвиваються» [26, с. 827].

Це приводить до бачення зовнішніх та внутрішніх корпоративних відносин, в яких різний суб'єктний склад: у першому випадку це учасники і

товариство; у другому – крім зазначених осіб, також органи товариства.

На нашу думку, таке бачення є надто спірним, оскільки є очевидним нашаровування внутрішніх та зовнішніх корпоративних правовідносин. Хоча й відкидати те, що відносини всередині товариства мають специфіку, на відміну від визначення корпоративних відносин, наданого у ст. 167 ГК України, не можна. Ще М. С. Суворов зауважував, що між учасниками (членами) римської корпорації існували правові зв'язки, оскільки вони є суб'єктами, організованими в єдине ціле. А у німецькій корпорації між учасниками (членами) можна було віднайти існування особливих внутрішніх правовідносин, обумовлених участю (членством) у корпорації [87, с. 102–105].

Сучасною дослідницею М. О. Рожковою також висловлюється подібне бачення. Вона вказує, що «внутрішні», або корпоративні, відносини (тобто ставлячи між ними знак рівності) можна розглядати як врегульований нормами права юридичний зв'язок членів корпорації та/або створюваних ними органів корпорації, який виражається в наявності суб'єктивних прав і обов'язків, що виникають при управлінні та веденні справ корпорації [79, с. 139].

За англійським правом внутрішній регламент компаній, так званий меморандум, регулює відносини не лише між акціонерами або пайовиками та компанією, а й між пайовиками.

Слідуючи правилам формальної логіки, можна дійти висновку, що створення юридичної особи приводить до виникнення всередині неї різного роду правовідносин.

Правовідносини, що складаються між нею та її учасниками, визначаються ст. 167 ГК України як корпоративні (але з урахуванням того, що не всі юридичні особи є товариствами і в учасників не всіх товариств є корпоративні права, що відповідають їх визначенню, наданому у тій же ст. 167 ГК).

Ті, що складаються між учасниками, а також іншими особами з приводу регулювання внутрішніх правових зв'язків юридичної особи, що і забезпечують її організаційну єдність, не були однозначно термінологічно визначені. Адже

йменувати їх внутрішньокорпоративними означає звузити сферу їх існування лише знов-таки юридичними особами корпоративного типу – товариств. Натомість побудування внутрішньої структури важливе для будь-якої юридичної особи – і не тільки товариства, а й установи. Саме тому, напевно, є сенс вважати, що потребує перегляду і встановлення, що установчим документом останньої є установчий акт (про що йтиметься у підрозділі 2.3).

З приводу різнопорядкових відносин, що регулюються статутом, слід навести й висловлення київських авторів, які закликають враховувати, що: 1) статутом регулюються не конкретні правовідносини, а групи різних правовідносин – цивільно-правові, фінансово-правові, трудові та ін.; 2) положення статуту обов'язкові для товариства, його учасників та трудового колективу, а також мають враховуватися третіми особами при вступі в правовідносини з товариством.

Викладене дає підстави визначити правову природу статуту як локального акта товариства.

Універсальність статуту як установчого акта для всіх юридичних осіб впливає з позиції В. В. Долинської щодо регулювання ним статутних відносин, під якими нею розуміють «відносини, які визначають правовий стан АТ та його органів, засновників АТ, інших акціонерів» [29, с. 12].

З урахуванням викладеного є підстави зробити висновок, що відносини в повному та командитному товариствах не є корпоративними. Та й у цих товариствах інший установчий документ – засновницький договір, а тому їх слід вивести за межі дослідження, що проводиться з приводу статуту як регулятора відносин у певних юридичних осіб. Відносини в інших юридичних особах стосуються всіх його учасників, причому не лише стосовно їх корпоративних прав і не лише їх реалізації у моделі «товариство – учасник», а й правових зв'язків між самими учасниками. Нарешті, статут регулює відносини й у відсутності корпоративного зв'язку між учасником та юридичною особою, тобто якщо остання не є товариством.

Цілком очевидно, що ототожнювати поняття статуту і корпоративного нормативного акта немає підстав. Навпаки, статут можна розцінювати як локальний нормативний акт, що регулює відносини всередині будь-якої юридичної особи, яка має його як установчий документ.

Статут як правочин. Що стосується існування «містка» між статутом і правочином, то варто продовжити аргументовані міркування Д. І. Степанова про статут як акт застосування права посиланням на Ю. Х. Калмикова, який доводить одноплщинність понять «застосування права» і «правочини» [23, с. 46]. І заперечувати це неможливо.

Якщо виходити з визначення правочину, наданого в ст. 202 ЦК України, як дії, що спрямована на виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин, то враження про прийнятність його до статуту підсилюється. Однак одразу постає питання, чому Верховний Суд України категорично це заперечує?

Вища судова інстанція України обґрунтовує, що статут не є одностороннім правочином, тим, що він затверджується (змінюється) загальними зборами учасників (засновників, акціонерів), які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства. Не є статут і договором, тому що затверджується (змінюється) не за домовленістю всіх учасників (засновників, акціонерів) товариства, а більшістю голосів акціонерів чи простою більшістю голосів учасників товариства. Ці аргументи не сприймаються аксіоматично.

По-перше, на етапі створення товариства (якщо продовжити міркування про статут не всіх юридичних осіб, а лише товариств, бо саме їм присвячена вказана постанова Пленуму Верховного Суду України) статут затверджується не загальними зборами учасників (засновників, акціонерів), а установчими зборами. На цьому етапі не існує ані товариства, ані його учасників, ані їх загальних зборів.

По-друге, передусім слід виходити з того, що прийняттям та затвердженням статуту виражається воля не органу, не суб'єкта, який здійснює представництво, а самих суб'єктів, які виражають свою волю безпосередньо на установчих зборах.

По-третє, затвердження статуту відбувається одногolosно (п. 3 ч. 2 ст. 10 Закону України «Про акціонерні товариства». Про установчі збори інших товариств у Законі України «Про господарські товариства» не йдеться).

По-четверте, засновники виражають спільну волю, затверджуючи статут. Тут може бути допустимою аналогія із спільною волею кількох осіб, які вчиняють односторонній правочин. Прикладом є довіреність, видана кількома особами, заповіт подружжя тощо.

По-п'яте, якщо брати до уваги всі випадки затвердження статутів юридичних осіб (і при створенні, і під час діяльності юридичної особи, якщо статут викладається в новій редакції, і в разі реорганізації юридичної особи, зокрема її перетворення), то далеко не в кожному разі може йтися про затвердження статуту більшістю голосів.

По-шосте, враховуючи, що на підставі статуту діють юридичні особи, які можуть мати не тільки кількох засновників, а й одного, то аргументи, наведені Верховним Судом України, для цих випадків взагалі значення не мають.

Отже, якщо аналізувати статuti всіх юридичних осіб, затверджені при їх створенні або в подальшому, то універсального значення позиція Верховного Суду України не має. До того ж вона й щодо товариств здається надто вразливою.

В. М. Кравчук, який зазначає, що певний взаємозв'язок між статутом і правочином існує, оскільки виникає цей акт саме внаслідок правочину (засновницького волевиявлення) [34, с. 58]. Крім цього, він висловлює думку, що процес створення будь-якого товариства кількома особами розпочинається саме з укладення засновницького договору, навіть якщо це не обов'язково і не вимагається законом. Таку ж думку поділяє О. М. Вінник [24, с. 92], яка

зазначає, що відсутність договору може мати місце лише у випадках заснування товариства однією особою.

Інше регулювання містить англійське право, за яким аналогом нашого установчого документа є меморандум – внутрішній регламент компаній, який іноді українські правники ототожнюють зі статутом. І цей меморандум у прецедентній справі *Wood v. OdessaWater Works* суд визнав контрактом між пайовиками та самою компанією, а також між пайовиками [44, с. 268]. Загальне право випрацьовує такі підходи до меморандуму компанії, як до договору. По-перше, наводяться аргументи щодо того, що він є особливим договором, який базується на законі («statutory contract»), а саме: на нього поширюються норми корпоративного, а не договірнього права; він не може бути визнаний недійсним. По-друге, зв'язаність учасників з компанією статутом як контрактом спостерігається лише тоді, коли вони діють саме як її учасники. У всіх інших правовідносинах учасники не зв'язані нічим з компанією, як це звичайно є й зі сторонами контракту. По-третє, зв'язаність учасників компанії між собою наявна хоча б тому, що всі вони становлять той конгломерат, що й формує компанію. І все це фіксується в її статуті. Однак виконання цього договору між учасниками може відбуватися тільки за допомогою компанії.

Таким чином, можна зробити висновок: щоб розцінити статут як договір, не вистачає аргументів, оскільки:

- не всі юридичні особи мають кілька засновників (учасників, акціонерів, членів), коли в принципі можна було б вести мову про домовленість;
- статuti не всіх юридичних осіб, навіть при великому бажанні їх віднести до договорів, такими могли би вважатися, а допустити, щоб статuti мали різну правову природу (тобто статuti одних юридичних осіб були б договорами, а інших – ні) не можна;
- навіть в юридичних особах з корпоративним устроєм існує потреба в договірних відносинах, внаслідок чого укладається договір, що означає відсутність договору між учасниками (акціонерами, членами);

– прийняття рішень з питань корпоративного управління відбувається не на договірних, а на корпоративних засадах (не учасниками, а органами юридичної особи; не одностайно, а більшістю голосів).

2.2. Особливості прийняття та затвердження змісту статуту

ЦК України визначає юридичну особу як організацію, створену та зареєстровану у встановленому законом порядку (ч. 1 ст. 80). Для того, щоб об'єднання осіб набуло статусу юридичної особи або в разі прийняття рішення однією особою про створення іншої – юридичної, необхідні дві стадії. Перша – її створення і друга – державна реєстрація.

Відповідні стадії проходять установчі документи юридичної особи – на першій стадії вони розробляються, затверджуються та оформляються, а на другій – надаються для державної реєстрації юридичної особи. Жодна юридична особа не може функціонувати поза правовими актами установчого, управлінського та розпорядчого характеру. Вони мають на меті створити правове підґрунтя діяльності юридичної особи, її участі у цивільному обігу [95, с. 83].

Розробка установчих документів юридичної особи (у тому числі статуту) відбувається одразу після прийняття рішення про її створення. Водночас це можливо лише тоді, коли особи, які прийняли таке рішення, визначились із тим, яку саме юридичну особу вони створюватимуть. Ще одним важливим моментом, який варто враховувати, є те, створюється юридична особа вперше чи внаслідок реорганізації іншої юридичної особи. З цього приводу слід зробити декілька застережень.

Загальні вимоги до змісту статуту містяться у ст. 88 ЦК України, згідно з якою у статуті товариства вказуються найменування юридичної особи, органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги щодо

змісту статуту не встановлені цим Кодексом або іншим законом. Вимоги до статутів містять статті 143, 154 ЦК України.

Додаткові вимоги містять норми щодо установчих документів окремих видів юридичних осіб. Так, за ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» установчі документи повинні містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування та місцезнаходження, розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад та компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, по яких необхідна кваліфікована більшість голосів, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства. Статут повинен також містити відомості, передбачені статтями 65, 67 і 76 цього Закону.

Розгорнутий перелік вимог до статуту акціонерного товариства містить ст. 13 Закону України «Про акціонерні товариства», серед яких, крім зазначених, відомості про розмір резервного капіталу у разі його формування; номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, у тому числі кількість кожного класу привілейованих акцій у разі розміщення привілейованих акцій, а також наслідки невиконання зобов'язань з викупу акцій; розмір дивідендів за привілейованими акціями кожного класу в разі їх розміщення товариством; умови та порядок конвертації привілейованих акцій певного класу у прості акції товариства чи у привілейовані акції іншого класу у разі розміщення привілейованих акцій та ін.

Що стосується інших видів юридичних осіб – вимоги до змісту їх установчих документів містяться або в ЦК України, ГК України та спеціальних законах (як, наприклад, щодо виробничих кооперативів), або лише в спеціальних законах (наприклад, що стосується політичних партій, релігійних організацій, професійних спілок тощо).

Зміст статуту опрацьовується засновниками юридичної особи, враховуючи диспозитивність норм законів, що регулюють його, та їх дозвільну спрямованість,

яка проявляється в можливості для юридичної особи врегулювати у своєму статуті та внутрішніх документах ті чи інші питання на свій розсуд, оскільки це дозволено відповідною нормою. Разом з тим законодавець більш жорстко підходить до регулювання обліку акцій, їх обігу, визначення переліку питань, обов'язкових до вирішення загальними зборами акціонерів, і тих, що перебувають в їх виключній компетенції. Це викликано необхідністю встановлення для акціонера гарантованості дотримання його прав і можливості їх реалізації.

Внаслідок такого підходу в законі окреслюються межі локального регулювання, що надає засновникам юридичних осіб доволі широкі можливості для ретельного опрацювання змісту статуту. Водночас встановлення законодавцем певних меж обумовлені неможливістю для осіб, які завдяки зосередженню в них часток або акцій впливають на інших учасників, зловживати своїми правами. Поряд із доктриною «зняття корпоративної вуалі» [19, с. 262] це дозволяє стримати негативні тенденції при розробці статутів та недобросовісне використання широкої мережі дозволів.

Враховуючи наведене, можна перейти до порядку розробки установчого документа юридичної особи. Як зазначалося, це здійснюється ініціаторами її створення – засновниками (а якщо він один – то ним самим). Засновники можуть самі розробляти установчий документ або звернутися до адвоката чи компанії, що спеціалізується на таких послугах. В останньому випадку ними укладається договір від свого імені, за яким вони будуть зобов'язаною стороною, адже юридичної особи, задля створення якої укладається такий договір, ще не існує.

При розробці установчого документа слід керуватися вимогами закону до його змісту. У статтях 88, 120, 134, 143, 154, 164 ЦК України та відповідних статтях численних законів містяться вимоги до змісту установчих документів тих чи інших юридичних осіб. Крім найменування юридичної особи ці вимоги стосуються порядку формування її майна, управління тощо.

Слід зазначити, що в ЦК та законах, якими регулюються різні юридичні особи, міститься чимало тих норм, які дають можливість в установчих

документах по-іншому, ніж у законі, врегулювати відповідні відносини. Крім того, переважна більшість норм законів потребує деталізації, опрацювання відповідних механізмів в установчих документах юридичних осіб. Тому це має здійснюватися ретельно та виважено.

Водночас цим питанням іноді не приділяється достатньої уваги, а іноді ставлення до них з боку засновників є суто формальним. Часто це викликане нерозумінням значущості установчих документів, іноді тим, що засновників цілком влаштовує те, яким чином у законі врегульовані відповідні відносини і, на їх думку, немає сенсу в іншому регулюванні.

Для забезпечення другої позиції законодавцем та іншими органами державної влади пропонуються такі «макети» установчих документів, як модельні, типові, примірні та зразкові статuti. При цьому кожен із цих статутів має різну правову природу. Вони можуть затверджуватись постановами державного органу, а значить, являти собою нормативно-правовий акт. Прикладом може бути Примірний статут сільськогосподарського виробничого кооперативу [69]. Примірні статuti можуть затверджуватись і недержавною організацією. Так, Примірний статут споживчого товариства, затверджений XVIII (позачерговим) з'їздом споживчої кооперації України 19 грудня 2000 р. [63], є локальним актом.

Інша природа модельного статуту. У 2011 р. до ст. 87 ЦК України було внесено зміни, відповідно до яких юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, який після його прийняття учасниками стає установчим документом. Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1182.

Отже, на відміну від типових, примірних та зразкових статутів, на підставі яких розробляються індивідуальні статuti юридичних осіб, модельний статут замінює індивідуальний. Тобто в разі прийняття засновниками рішення про те, що

юридична особа, створювана ними, буде діяти на підставі модельного статуту, ними індивідуальний статут не приймається, а всі ознаки, що індивідуалізують юридичну особу, мають міститися у рішенні про створення юридичної особи.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про господарські товариства», якщо господарське товариство створюється та діє на підставі модельного статуту, у рішенні про його створення зазначаються відомості про вид товариства, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, розмір статутного (складеного) капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту. Із цього випливає, що всі необхідні для індивідуалізації юридичної особи відомості будуть міститися в цьому рішенні. Тому й було висловлено пропозицію визнати установчим документом юридичних осіб, які створюються та здійснюють діяльність на підставі модельних статутів, рішення про створення або продовження своєї діяльності на підставі модельного статуту [25, с. 161].

Таким чином, можна твердити, що законодавець всіляко сприяє виваженому та продуманому підходу засновників до розробки змісту установчих документів юридичних осіб. Це і вміщення в закони численних диспозитивних норм, що дозволяють в установчих документах передбачити інші положення та правові механізми. Це і пропонування типових, примірних та зразкових статутів, які можуть бути взяті за взірць для розробки індивідуальних статутів відповідних юридичних осіб. Нарешті, це затвердження Кабінетом Міністрів України модельного статуту, який замінює індивідуальний і в якому вже закладені всі необхідні для кожної юридичної особи положення. Водночас і це не позбавляє юридичні особи можливості прийняти індивідуальні статути.

Щодо *порядку прийняття установчих документів*, то це питання є дуже важливим, оскільки безпосередньо впливає на створення юридичної особи. Стосовно нього можна виділити такі аспекти, як розробка, прийняття, оформлення та реєстрація установчих документів.

Розробка установчих документів відбувається засновниками юридичної особи або на їх звернення – професійним юристом. У цьому процесі, як правило, беруть участь не всі засновники, а лише деякі. Тому є необхідність узгодити цей проект зі всіма засновниками. Як це відбувається – у ЦК України не врегульовується. Серед його норм щодо всіх видів господарських товариств, крім акціонерного, взагалі немає статей, що стосуються створення цих товариств. Стаття 153 ЦК України саме присвячена створенню акціонерного товариства, але в ній не йдеться про порядок затвердження його установчого документа.

На відміну від цих видів товариств, регулювання створення кооперативів містить вказівку на те, що статут виробничого кооперативу затверджується загальними зборами його членів (ч. 1 ст. 164 ЦК України). У частині 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерне товариство» зазначається, що засновники повинні провести установчі збори, на яких відповідно до ч. 2 ст. 10 цього Закону підлягає затвердженню статут цього товариства.

У частині 1 ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» серед документів, що подають для проведення державної реєстрації юридичної особи, названо примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом.

З наведеного випливає, що рішення про створення юридичної особи мають прийматися, оформлятися та подаватися при державній реєстрації лише у випадках, передбачених законом. Якщо для створення акціонерних товариств та виробничих кооперативів це передбачено, то цього не можна говорити щодо створення товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю, повних та командитних товариств, оскільки ані в ЦК, ані в Законі України «Про господарські товариства» прямо це не зазначається. Водночас статті 26, 30, 35 та інші статті цього Закону, які стосуються створення акціонерного товариства та містять норми про установчі збори, втратили чинність у частині, що стосується

акціонерних товариств, на підставі Закону № 514-VI від 17 вересня 2008 р. [53]. Саме так вказується в чинній редакції Закону України «Про господарські товариства». Однак у статтях цього Закону щодо створення інших, крім акціонерних, товариств відсутні посилання на вказані статті, які регулюють створення акціонерних товариств. Із цього можна зробити висновок, що на створення інших господарських товариств цей Закон не поширює порядок, передбачений для створення акціонерних товариств. А їх створення вже цим Законом не регулюється, оскільки відповідні норми передбачені Законом України «Про акціонерні товариства».

Такий стан регулювання створення різних видів господарських товариств викликає непорозуміння та суперечності, а тому потребує змін. Тому доцільно скасувати всі норми Закону України «Про господарські товариства», що стосуються акціонерних товариств взагалі та їх створення зокрема.

Рішення про створення кооперативу приймається його установчими зборами, яке оформляється протоколом, що підписується головою та секретарем зборів. У протоколі зазначаються особи, які брали участь в установчих зборах (ст. 7 Закону України «Про кооперацію» [66]).

Процес утворення громадського об'єднання врегульований ст. 9 Закону України «Про громадські об'єднання» [56]. Це відбувається на установчих зборах його засновників та оформлюється протоколом, де мають бути відображені рішення про визначення найменування та наявності – скороченого найменування громадського об'єднання; про затвердження статуту громадського об'єднання; про утворення (обрання) керівника, органів управління громадського об'єднання відповідно до затвердженого статуту; про визначення особи (осіб), яка має право представляти громадське об'єднання у правовідносинах з державою та іншими особами і вчиняти дії від імені громадського об'єднання без додаткового уповноваження; про визначення особи (осіб), яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, – для громадського об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи.

Невід'ємною частиною протоколу установчих зборів громадського об'єднання є реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах.

Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» [52] передбачає створення Ради адвокатів України. Положення про цю Раду було затверджене установчим з'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 р. [45]

Рішення про утворення творчої спілки приймається загальними зборами (з'їздом, конференцією) відповідної групи професійних творчих працівників, залежно від того створюється всеукраїнська чи регіональна творча спілка (ст. 5 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» [70]).

Таким чином, створення переважної більшості юридичних осіб вимагає прийняття рішення про це, яке відбувається разом із затвердженням засновниками установчих документів цих юридичних осіб. При цьому рішення засновників про створення юридичної особи та її установчі документи є різними документами. У рішенні засновників про створення юридичної особи має бути зазначено затвердження її установчого документа.

Не менш важливим є питання стосовно порядку такого затвердження. Логічно було б припустити, що такі рішення приймаються одностайно, оскільки безглуздо вважати, що хтось із засновників юридичної особи має підкоритися рішенням більшості. До речі, на цьому етапі не можна твердити про наявність корпоративного устрою тієї спільноти, яка йменується засновниками, а після державної реєстрації юридичної особи набуде корпоративної форми. Тому прийняття рішення більшістю голосів на цьому етапі неможливе.

Саме це зазначається у ч. 3 ст. 10 Закону України «Про акціонерні товариства» з вказівкою, що незатвердження установчими зборами статуту акціонерного товариства вважається відмовою засновників від створення цього товариства. Варто подібну норму передбачити для створення всіх видів юридичних осіб.

Крім узгодження та затвердження установчих документів юридичних осіб самими засновниками, закони України містять норми про необхідність у певних

випадках й погодження цих документів. Так, установчі документи товариства у випадках, передбачених чинним законодавством, погоджуються з Антимонопольним комітетом (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про господарські товариства»). Це відбувається на підставі Закону України «Про захист економічної конкуренції» [65] та Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію) [62].

За частиною 4 ст. 8 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» статуту банків, установчі документи інших юридичних осіб, які відповідно до закону підлягають погодженню Національним банком України, іншими державними органами, подаються з відміткою про їх погодження відповідно Національним банком України, іншими державними органами. Відповідна норма міститься у ч. 2 ст. 17 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [54], згідно з якою уповноважена засновником особа подає документи для проведення державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, після погодження Національним банком України статуту цієї особи.

2.3. Порядок внесення змін до статуту та його припинення

Зміни до статуту (установчі документи) може знадобитися будь-якій юридичній особі, незалежно від його організаційно-правової форми: товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство або приватне підприємство. Для будь-якої з цих форм необхідна реєстрація змін до статуту в вигляді оформлення нової редакції.

Внесення змін до статуту, як правило, відбувається при зміні даних засновників, зміну складу засновників, додаванні нових видів діяльності, зміну адреси або ж актуалізації статуту під вимоги законодавства.

Необхідно враховувати, що з червня 2018 року як процедура внесення змін до статуту ТОВ, так і в цілому логіка проведення реєстраційних дій багато в чому змінилася. Тепер такі дії як: 1. зміна складу засновників; 2. зміна статутного

капіталу; 3. перерозподіл часток учасників – завжди є окремими реєстраційними діями і проводяться незалежно від зміни статуту [73].

Процедура зміни до статуту як і раніше можлива тільки одним способом: прийняття рішення загальними зборами засновників про внесення змін до установчих документів та оформлення його в новій редакції. Як протокол загальних зборів, так і нова редакція статуту підлягає нотаріальному посвідченню.

Частиною другою статті 33 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено перелік питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів акціонерів. До виключної компетенції загальних зборів акціонерів належить і внесення змін до статуту товариства.

Рішення загальних зборів з питань внесення змін до статуту товариства, після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу, приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій.

«Для внесення змін до установчих документів юридичної особи потрібно подати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) наступні документи українською мовою:

- заява про державну реєстрацію змін до статуту;
- примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про внесення змін до статуту;
- документ про сплату адміністративного збору (0,3 мінімальної заробітної плати);
- статут юридичної особи в новій редакції;

- примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про вихід із складу засновників (учасників) та/або заява фізичної особи про вихід із складу засновників (учасників), та/або договору, іншого документа про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, та/або рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про примусове виключення із складу засновників (учасників) юридичної особи або ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи, судові рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою - у разі внесення змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи» [57].

У разі подання документів, крім випадку, коли відомості про повноваження цього представника містяться в Єдиному державному реєстрі, представником додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

Документи в паперовій формі приймаються за описом, примірник якого в день їх надходження видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу в той спосіб, відповідно до якого були подані документи.

Державному реєстратору забороняється вимагати інші документи для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи крім тих, що вказані.

Оскільки розробка установчих документів юридичної особи є справою її засновників, то саме вони мають керуватися нормами законів, якими визначається зміст цих документів. За загальним правилом, держава, яка легалізує юридичну особу, під час її реєстрації не перевіряє, чи відповідає зміст установчих документів вимогам закону. Принаймні ані ЦК України, ані спеціальні закони України не містять такого обов'язку державного реєстратора. І хоча у ст. 4 Закону

України «Про господарські товариства» встановлюється, що відсутність зазначених відомостей в установчих документах є підставою для відмови у державній реєстрації товариства, у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» йдеться про те, що відповідальність за відповідність установчих документів законодавству несуть засновники (учасники) юридичної особи. Тобто зміст установчих документів державний реєстратор не контролює.

Чи не єдиним винятком є статuti банків, які відповідно до закону підлягають погодженню Національним банком України (ст. 16 Закону України «Про банки та банківську діяльність») та установчі документи деяких інших юридичних осіб, погоджувані іншими державними органами. Зрозуміло, що під час такого погодження зміст установчих документів цих юридичних осіб перевіряється.

У ситуації, коли закон надає повну свободу засновникам при розробці установчих документів та «імунітет» проти перевірки відповідності їх змісту з боку державних органів, звичайно, постає питання про те, які будуть наслідки, якщо виявиться, що документ не відповідає закону. Іншими словами, слід виходити з того, що будь-яка норма має передбачати не лише умови та приписи, а й негативні наслідки в разі їх недодержання, які мають бути досліджені.

Як уже зазначалося, у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» згадується про відповідальність засновників, але не деталізується її вид, внаслідок чого ця норма сприймається як суто декларативна.

Дещо інакше регулює наслідки вад в установчих документах ЦК України. За його ст. 110 юридична особа ліквідується за рішенням суду через допущені при її створенні порушення, які неможливо усунути, чи в інших випадках, встановлених законом. Аналогічної підстави для ліквідації юридичної особи не містить ГК України – у ч. 6 його ст. 59 лише йдеться про ліквідацію у разі скасування її державної реєстрації у випадках, передбачених законом.

Отже, за ЦК України допускається навіть ліквідація юридичної особи за наявності порушень при її створенні, хоча однозначності в тому, що являють собою ці порушення, немає. Втім, можна припустити, що до кола цих порушень можна віднести й невідповідність змісту установчих документів юридичної особи вимогам закону.

Натомість у спеціальних законах відсутня подібна норма. Так, перелік підстав для ліквідації господарського товариства, наведений у ст. 19 Закону України «Про господарські товариства», не містить порушень вимог закону щодо змісту установчих документів. І хоча цей перелік відкритий, але до нього можуть зараховуватися лише ті підстави, які передбачені установчими документами господарського товариства.

У статті 88 Закону України «Про акціонерні товариства» йдеться лише про добровільну ліквідацію такого товариства й одночасно вказується, що інші підстави та порядок ліквідації товариства визначаються законодавством.

Тим не менш практика йде іншим шляхом. Поширеними в Україні є позови про визнання недійсними установчих документів. Отже, потребує з'ясування, по-перше, те, чи правомірною є така позовна вимога, а якщо так, то, по-друге, хто має право її заявляти, та, по-третє, якими є наслідки задоволення цього позову.

Що стосується правомірності позовної вимоги, то слід зазначити таке. У статті 16 ЦК України та ст. 20 ГК України наведені переліки способів судового захисту (позовних вимог, які можуть міститися у позовній заяві). Серед них немає визнання недійсними установчих документів юридичної особи. Неминуче постає питання про те, чи є сенс у поданні саме такого способу захисту прав, саме так формулювати позовні вимоги. Адже від того, чи вичерпний цей перелік, залежатиме те, що відмова в задоволенні такого позову може спиратися саме на ту підставу, що такий спосіб захисту не передбачений ЦК України.

Стосовно вичерпності цих способів тривалий час точилася дискусія і в судовій практиці склалося три основні підходи: що перелік способів захисту,

наведений у ст. 16 ЦК України, є вичерпним; що цей перелік не є вичерпним і що цей перелік допускає інші способи захисту, лише коли це передбачено законом.

Вважаємо вірною другу точку зору, оскільки здається, що, складаючи перелік способів захисту цивільних прав та інтересів, законодавець прагнув сформулювати не вичерпне їх коло, а, скоріше, перелічити найбільш поширені модельні механізми захисту.

Крім того, з одного боку, цей перелік вичерпним не може вважатися хоча б тому, що сама ця норма містить можливість для сторін передбачити в договорі, а також для законодавця – встановити в законі інші способи захисту, крім наведених у цій статті. З другого боку, цим і обмежується диспозитивність, цим самим обмежується і саме право особи на захист.

Тим не менш на користь такого обмежувального бачення можливостей обрання способів захисту свідчить і процесуальне законодавство. Стаття 4 ЦПК України не передбачає захист прав та інтересів іншими способами, крім передбачених законом. Виходячи з її змісту, можна переконатися, що коли норма матеріального права (ЦК та ГК України) хоча б допускає встановлення способів захисту права не тільки законом, а й договором, то процесуальний закон і такої можливості не передбачає.

У літературі правомірно вказувалося, що відповідь на це питання слід шукати не в площині співвідношення матеріально-правових та процесуальних норм, як вважають окремі практичні працівники, а в аспекті їх взаємодії як норм загальних і спеціальних. На думку В. Г. Ротаня, ч. 2 ст. 16 ЦК України містить положення, що стосується тільки цивільних відносин, а тому воно є спеціальним порівняно із становищем, що формулюються в ст. 4 ГПК України. Тому в першу чергу при вирішенні судом справ, що впливають із цивільних відносин, застосовується не ст. 4 ЦПК, а ч. 2 ст. 16 ЦК України [40, с. 42–43].

Що стосується ставлення вищих судових інстанцій до вирішення цього питання, то воно не є послідовним. Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами

корпоративних спорів» [68] звертається увага на неможливість застосування способів захисту прав і законних інтересів осіб, які не передбачені чинним законодавством, зокрема статтями 16 ЦК України і 20 ГК України, і не впливають з чинного законодавства. Виходячи з цього, Верховний Суд вважає неможливим задовольняти вимоги про скликання загальних зборів товариства, зміну місця його проведення, внесення питань до порядку денного загальних зборів товариства, виключення учасника з товариства. Ця позиція була підтверджена Верховним Судом України й у постанові Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», у п. 8 якої вказується, що вимога про визнання договору неукладеним не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом. Таким же був підхід Вищого господарського суду України [59]. У 2013 р. ситуація принципово змінилася: Верховний Суд України став додержуватися протилежної позиції, спираючись на статті 55, 124 Конституції України та ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, згідно з якими кожна людина має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом. Крім того, що кардинальні зміни позиції Верховного Суду України з тих чи інших проблем викликають небезпідставні докори, варто вказати й на інші прояви його непослідовності в цьому питанні. Зокрема, це стосується позовів про визнання недійсними установчих документів юридичної особи.

Ототожнювати цей позов з позовом про визнання недійсними правочинів не можна, оскільки статут правочином не є, як наголошується вищими судовими інстанціями України. Так, у п. 4.5 Рекомендацій Президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» [67] застерезується, що, вирішуючи спори про визнання недійсними установчих документів господарських товариств, господарським судам слід виходити з того, що статут є локальним нормативним актом, а не правочином, тому до нього не можуть застосовуватися положення

статей 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину. Аналогічно, напевно, слід розцінювати положення як установчий документ.

Так, з 2013 р. хоча й зникла проблема захисту суб'єктивних цивільних прав лише певними способами, передбаченими у ст. 16 ЦК України, тим не менш залишається питання стосовно регулювання видів та наслідків порушень, яких припустилися засновники при створенні юридичної особи, або взагалі змісту установчих документів.

Серед таких порушень можна зазначити:

- невідповідність установчих документів вимогам закону;
- порушення процедури створення юридичної особи;
- неналежна оцінка майна, що передавалося юридичній особі, створюваній у процесі реорганізації, яка вплинула на зміст установчих документів;
- фіктивність створення юридичної особи, зокрема що стосується відомостей про її засновників, позначених в установчих документах.

Розглянемо ці порушення з метою виявлення належного способу реагування.

При аналізі порушення щодо невідповідності установчих документів вимогам закону слід виходити з такого. По-перше, в установчих документах мають міститися відомості, передбачені законом, зокрема, статтями 88, 120, 134, 143, 154, 164 та іншими статтями ЦК України та спеціальними законами, що регулюють різні види юридичних осіб, про що вже згадувалося. При відсутності цих відомостей можна твердити про наявність порушення, що буде підставою для визнання недійсними установчих документів.

Проте постає питання про наслідки недодержання засновниками вимог закону щодо змісту установчих документів, якщо, наприклад, вони не містять тих необхідних відомостей, які зазначаються в законах, або в установчих документах врегульовані відносини всупереч закону, або засновники вийшли за межі диспозитивності при розробці установчих документів, або, навпаки, в установчих

документах відсутні ті відомості, які вимагає законодавець вказати і які є для кожної юридичної особи окремими, тощо.

Слід зазначити, що в цивільно-правових нормах часто не вистачає вказівки на наслідки недодержання їх вимог, що робить їх або декларативними, або внаслідок цього в інших нормах законів та в судовій практиці складаються різні підходи щодо цього.

Задля вирішення цієї проблеми передусім слід виходити з різної правової природи установчих документів, як її визначають різні судові інстанції. Якщо статут є локальним актом і не є правочином, то його прийняття та затвердження не підлягають регулюванню нормами, розрахованими на правочини. Навпаки, якщо засновницький договір є правочином, то такі норми до нього застосовуватися можуть. Так само й щодо установчого акта.

Можна припустити, що до засновницького договору можна застосувати ст. 638 ЦК України, згідно з якою договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. А істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів цього виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. У такому разі слід вважати вимоги статей 120, 134 ЦК України до засновницьких договорів повного та командитного товариств істотними умовами цих договорів. Слідуючи правилам формальної логіки, доходимо висновку, що відсутність у засновницьких договорах зазначених у вказаних статтях умов призводить до визначення їх як неукладених. Хоча в самій ст. 638 ЦК України не встановлюються наслідки того, що сторони в договорі не передбачили тих умов, які законом визначаються як істотні або віднесені до таких ч. 1.

Верховний Суд України в Узагальненні практики розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними [69] вказав, що судам потрібно розмежовувати недійсні та неукладені правочини, тобто такі, в яких відсутні встановлені законодавством необхідні умови для їхнього укладення. І

якщо заявляється позов про недійсність правочину, а при розгляді справи виявляються підстави вважати його неукладеним, то в задоволенні позову має бути відмовлено, оскільки може оспорюватися дійсність лише укладеного договору.

З цього можна зробити висновок, що, по-перше, суди розмежують неукладені договори та недійсні правочини, по-друге, ставляться до договору, в якому відсутні істотні умови, як до неукладеного, тобто не існуючого.

Так, іноді господарські суди не розцінюють відсутність в установчих документах певних обов'язкових відомостей як підставу для визнання установчих документів юридичної особи недійсними. Прикладом може бути постанова ВГСУ від 6 листопада 2002 р. у справі № 4901/4-11 за позовом ТОВ «Готель «Асторія»» до ЗАТ «Асторія-Холдинг», у якій зазначено, що, оскільки зобов'язання засновників щодо викупу акцій виконані належним чином, то відсутність у статуті відомостей про наслідки невиконання зазначеного зобов'язання не може бути підставою для визнання статуту недійсним [48].

Відповідно до пунктів 4.1 та 4.2 Рекомендацій ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», якщо на момент державної реєстрації господарського товариства його установчі документи не містили обов'язкових відомостей, встановлених у законі, та не були приведені у відповідність із законом, господарський суд має підстави визнати установчі документи та запис про державну реєстрацію господарського товариства недійсними. Однак за наявності наміру сторін і реальної можливості приведення установчих документів товариства у відповідність з вимогами закону господарським судам рекомендується з метою недопущення припинення товариств, які здійснюють господарську діяльність, надавати сторонам можливість привести установчі документи у відповідність до закону. Якщо до прийняття судом рішення про визнання установчих документів недійсними їх було приведено у відповідність до

закону, у суду немає підстав для прийняття рішення про визнання відповідних установчих документів недійсними.

Таким чином, по-перше, господарські суди виходять із загальної норми про те, що передусім слід зробити спробу усунути ті порушення, які були виявлені (п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України); по-друге, хоча за вказаною нормою цими порушеннями є ті, що допущені при створенні юридичної особи, сюди зараховуються й вади установчих документів (відсутність у них необхідних відомостей); по-третє, суди не вбачають розбіжностей між різними видами установчих документів юридичних осіб і застосовують для всіх їх однакові наслідки; по-четверте, при цьому судами не застосовується норма ст. 638 ЦК України про неукладеність засновницьких договорів.

Ще одна група проблем виникає в разі визнання недійсним заповіту, в якому міститься припис про створення установи і який вважається дійсним на підставі ч. 3 ст. 87 ЦК України. Тобто це стосується недійсності заповіту (ст. 1257 ЦК України), якщо на підставі розпорядження, що містилося в ньому, було вже створено установу. У цьому разі навіть вести мову про приведення заповіту у відповідність до закону не можна.

Щодо питання про те, хто має право заявляти позов про визнання недійсними установчих документів, слід виходити насамперед із загального правила, що захист здійснюється в разі порушення, невизнання або оспорювання прав особи. Отже, позивачем може бути особа, право якої порушене невідповідністю установчих документів чинному законодавству. Якщо за наслідками розгляду справи судом не встановлено порушення прав або охоронюваних законом інтересів позивача у зв'язку з невідповідністю змісту установчих документів закону або з недотриманням закону під час їх прийняття, суд не має підстав для прийняття рішення про визнання установчих документів товариства або їх окремих положень недійсними (п. 4.3 Рекомендацій ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин»).

Це питання пов'язане і з тим, чи є спір про недійсність установчих документів корпоративним. Це слід вирішувати, виходячи з того, що є корпоративними спорами. Це питання безпосередньо межує з питанням про корпоративні відносини. Якщо спір стосується установчих документів, але виявила підстави для визнання їх недійсними податкова служба, то такий спір не можна вважати корпоративним, адже цей державний орган не є учасником корпоративних правовідносин. На це звернула увагу колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України ще в 2007 р. [91].

Закріплено було цю позицію в п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», де вказується, що не є корпоративними спори про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи, які порушуються за позовами органів Державної податкової служби України та інших суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства, а також органів, що здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 17 КАС України зазначені спори віднесено до компетенції адміністративних судів як публічно-правові за зверненням суб'єкта владних повноважень.

Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ [58] звернув увагу суддів на те, що, визначаючи, чи є спір таким, що виникає з корпоративних відносин та не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України, ст. 15 ЦПК України), слід враховувати роз'яснення, надані у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів». Наприклад, у порядку цивільного судочинства підлягають розгляду справи, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням інших суб'єктів господарювання, які не є господарськими товариствами (кооперативи, приватні, колективні підприємства тощо), якщо стороною у спорі є фізична особа. При цьому положення п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України, яке має імперативний характер, не підлягає застосуванню за

аналогією щодо спорів, пов'язаних з діяльністю інших суб'єктів господарювання (споживчих, садових товариств тощо), а також стосовно справ, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності господарського товариства, якщо однією зі сторін не є учасник (засновник, акціонер) господарського товариства, у тому числі такий, який вибув.

До корпоративних належать спори за позовами учасників (засновників, акціонерів) господарського товариства, пов'язані з вимогами про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи у зв'язку з порушеннями вимог законодавства щодо порядку їх прийняття та затвердження.

Відповідно до п. 13 згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України суди вправі визнати недійсними установчі документи товариства за одночасної наявності таких умов:

- на момент розгляду справи установчі документи не відповідають вимогам законодавства;
- порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, не можуть бути усунені;
- відповідні положення установчих документів порушують права чи охоронювані законом інтереси позивача.

Положення установчих документів господарських товариств, які не відповідають вимогам законодавства, не застосовуються.

Взагалі проблематика корпоративних спорів є надто актуальною та доволі непростюю. Їй присвячувалися й обговорення науковців, і заходи, що провадилися вищими судовими інстанціями України.

Звертає на себе увагу й співвідношення між поняттями «ліквідація юридичної особи» та «скасування державної реєстрації», застосовуване в законодавстві України про державну реєстрацію юридичних осіб. Послідовність дій при цьому має бути такою: винесення судом рішення про ліквідацію юридичної особи, якому передують рішення про визнання недійсним її установчого

документа та яке буде підставою для скасування державної реєстрації юридичної особи.

Статтею 55¹ ГК України передбачається й така підстава для визнання установчих документів юридичної особи недійсними та її ліквідацію, як її фіктивна діяльність. Відповідно до цієї статті визначаються ознаки фіктивності, що дають підстави для звернення до суду про припинення юридичної особи, у тому числі: зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи; не зареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством; зареєстровано (перереєстровано) в органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження; зареєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників.

Слід звернути увагу на помилковість застосування в ГК України терміна «недійсність реєстраційних документів», адже для державної реєстрації юридичної особи подаються різні документи, передбачені ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». І це не тільки установчі документи. Разом з тим їх зміст не може впливати на існування юридичної особи.

Крім того, викликає запитання сама назва цієї статті «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання»: наскільки за таких ознак, які тут зазначаються та впливають на існування юридичної особи, варто вживати термін про її діяльність, а не про недоліки установчих документів?

Що стосується відповідачів, то позиція судових інстанцій України з цього приводу істотно змінювалася. Якщо в 2004 р. Верховний Суд України вважав, що за такою категорією спорів виступають товариство та його засновники, що є

сторонами установчого договору, і вирішення справи про визнання недійсними установчих документів (установчого договору та статуту) акціонерного товариства без залучення як відповідачів осіб, що є засновниками акціонерного товариства, розцінюється як порушення процесуального законодавства, то в 2008 р. позиція змінилася на протилежну. Так, у п. 15 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» вказується, що у справах про визнання недійсним статуту відповідачем є господарське товариство, залучати до участі у справі всіх учасників (акціонерів) товариства немає необхідності. У справах щодо визнання недійсним установчого (засновницького) договору мають залучатися всі учасники (засновники) товариства як сторони договору. І це пов'язано з тим, що договір про створення (заснування) АТ, ТОВ та ТДВ не регулює відносини між учасниками (акціонерами) товариства при здійсненні його діяльності і припиняє свою дію після досягнення мети – створення та державної реєстрації товариства.

Наведене свідчить про те, що Верховний Суд України розмежовує такі установчі документи, як статут та засновницький договір, при визнанні їх недійсними, але лише в контексті відповідачів у справі. Що ж стосується підстав недійсності та пов'язаності їх з підставами для визнання засновницького договору неукладеним, то цього розмежування Верховний Суд України не проводить.

Останнє питання стосується наслідків задоволення позову про визнання недійсними установчих документів. Відповідно до п. 4.4 Рекомендацій Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» визнання недійсними установчих документів господарського товариства згідно з п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України є підставою для ліквідації товариства. Іноді йдеться про скасування державної реєстрації юридичної особи, установчі документи якої визнані недійсними.

Верховний Суд України застерезив, що суди не вправі вносити зміни до статуту товариства у зв'язку з тим, що це належить до виключної компетенції

загальних зборів товариства (п. 16 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»). Тобто виправлення змісту установчих документів юридичної особи, якщо це в принципі можливо, здійснюється вищим органом юридичної особи, а не належить до сфери діяльності суду.

У будь-якому разі недійсність установчих документів, визнана судом, має негативно вплинути на саме існування юридичної особи.

Отже, недійсність установчих документів юридичної особи впливає на її існування, ставить його під загрозу, оскільки цей наслідок хоча й є радикальним, але все ж настає в разі неможливості усунення тих недоліків та порушень, які відбулися.

Утім, слід розрізняти й наслідки правопорушення з боку лише когось із засновників юридичної особи, який, наприклад, не мав права виступати як такий або вніс до статутного капіталу майно, яке йому не належало. В цьому разі, тобто у зв'язку з неправомірністю участі одного із засновників Вищий господарський суд України вважає, що слід визнавати недійсними тільки положення установчих документів про участь відповідного засновника (учасника), якщо з обставин справи можна зробити висновок, що товариство могло бути створене і без участі цього засновника (учасника) [67].

Проте не лише на юридичну особу впливає недійсність її установчих документів, адже така особа перебувала у численних правовідносинах з іншими особами, з якими нею укладалися різноманітні правочини, дійсність яких може опинитися під загрозою. З цього приводу вищі судові інстанції України зайняли однозначну позицію: такі правочини немає підстав визнавати недійсними. Тобто недійсність установчих документів юридичної особи та, як наслідок, її ліквідація не відбиваються на чинності правочинів, укладених нею протягом всього часу існування.

Це пояснюється тим, що певний час свого існування юридична особа діяла та виступала в цивільному обороті як звичайний суб'єкт і як такий сприймалася

всіма учасниками цивільного обороту. Останні виходили з правомірності її статусу і відсутності підстав для сумнівів у стосунках із нею. Максимум, що могли би зробити контрагенти, це пересвідчитись у тому, що юридична особа насправді існує, тобто отримати інформацію про неї з державного реєстру. Подальші ж дії щодо оспорення її установчих документів та визнання їх недійсними з наступною ліквідацією юридичної особи не можуть торкатися її контрагентів.

У цьому підході спостерігаються паралелі з наслідками недійсності правочинів, що настають лише для його сторін, які повертаються в первісне становище, в якому перебували до вчинення такого правочину (ст. 216 ЦК України). Для тих осіб, які в подальшому укладали з майном, переданим особою попри неправомірне його набуття нею, якщо вони діяли добросовісно, негативних наслідків не настає, за винятком випадків, передбачених ст. 388 ЦК України [41, с. 232].

Водночас слід брати до уваги те, що для недійсності статуту не застосовуються наслідки недійсності правочинів, як на це вказав Верховний Суд України (п. 14 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»). Мотивація така, що статут не є правочином. Однак це не може однозначно стосуватися засновницьких договорів, бо вони правочинами якраз є.

Ще одне вимагає акцентування уваги – розмежування недійсності установчих документів юридичної особи та інших документів, що розробляються в процесі її створення. Насамперед це договори про заснування товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю та акціонерних товариств. Верховний Суд України звернув увагу на те, що ці договори не регулюють відносини між учасниками (акціонерами) товариства при здійсненні його діяльності і припиняють свою дію після досягнення мети – створення та державної реєстрації товариства. Зазначені договори мають відповідати загальним вимогам, що пред'являються до правочинів, і при розгляді спорів про визнання їх недійсними

суди повинні керуватися відповідними нормами про недійсність правочинів (п. 15 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»).

Звичайно, підхід, що не дозволяє ототожнювати наслідки недійсності правочинів та установчих документів, є обґрунтованим. В обох випадках – і якщо йдеться про недійсність статуту, і про недійсність засновницького договору, та й про недійсність установчого акта – локальні порушення не можуть негативно впливати на значну кількість осіб, які задіяні в цивільному обороті.

У справах про визнання недійсним статуту відповідачем є господарське товариство, залучати до участі у справі всіх учасників (акціонерів) товариства немає необхідності. У справах щодо визнання недійсним установчого (засновницького) договору мають залучатися всі учасники (засновники) товариства як сторони договору.

Варто поставити також питання про відповідальність засновників за ті порушення, які призвели до визнання недійсними установчих документів юридичної особи, можливо, її ліквідацію та негативні наслідки для третіх осіб, які перебували з нею у правовідносинах. Така відповідальність чіткіше передбачена публічним законодавством.

Так, відповідно до ст. 205¹ КК України засновники несуть відповідальність за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців. Це стосується таких правопорушень, як внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи, завідомо неправдивих відомостей, а також умисне подання документів, які містять завідомо неправдиві відомості, державному реєстратору.

(ст. 166¹¹) також передбачає відповідальність за порушення порядку проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця, але це відповідальність державного реєстратора. На певні

особливості реагування державного реєстратора звертає увагу Державної реєстраційної служби України Державна регуляторна служба України [7].

Що стосується цивільно-правової відповідальності засновників за недійсність установчих документів створеної ними юридичної особи, то про це прямо ніде не йдеться, крім Закону України «Про акціонерні товариства». В його ст. 12 «Відповідальність засновників акціонерного товариства» встановлюється, що засновники акціонерного товариства несуть солідарну відповідальність за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації. Акціонерне товариство відповідає за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями засновників тільки у разі схвалення їх дій загальними зборами акціонерів. Із цього випливає насамперед те, що законодавець врегульовує відповідальність засновників за тими договорами, які уклалися засновниками для створення акціонерного товариства, наприклад, андерайтингу. Навряд чи цю статтю можна застосувати до відповідальності засновників в інших випадках, наприклад, перед акціонерами, якщо виявляться підстави визнати недійсним статут акціонерного товариства та ліквідувати його, що нанесе акціонерам збитки.

Не можна цілком покластися і на ч. 2 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства», згідно з якою акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства. Адже акцент у цій статті робиться на тому, що акціонери звільняються від відповідальності по боргах акціонерного товариства, а не на тому, що вони самою своєю участю в акціонерному товаристві вже настільки ризикують, що це само по собі робить безглуздим питання про відповідальність перед ними тих, хто заснував акціонерне товариство, допустивши при цьому порушення.

Тому, на наш погляд, можна вести мову про те, щоб притягнути до відповідальності засновників юридичної особи, які розробляли її установчі документи, затверджували їх, але ці документи були визнані недійсними, що спричинило збитки для інших осіб, які стали учасниками цієї юридичної особи в

подальшому. Для цього пропонуємо ст. 88 ЦК України доповнити частиною четвертою такого змісту:

«4. Відповідальність за відповідність установчих документів закону несуть засновники юридичної особи. У разі визнання установчих документів недійсними, що спричинило ліквідацію юридичної особи на підставі п. 2 ч. 1 ст. 110 цього Кодексу, засновники несуть солідарну відповідальність перед учасниками товариства або дистинаторами установи, відшкодовуючи їм спричинені такою ліквідацією збитки».

Таким чином, визнання недійсними установчих документів юридичної особи є неоднозначним способом реагування на порушення, допущені при її створенні, спірним з точки зору застосування наслідків недійсності, кола осіб, які втягнуті у розгляд цих справ та на яких негативно відбиваються колізії в законодавстві. Очевидно, що регулювання недійсності установчих документів має відбуватися на законодавчому рівні, причому у комплексному внесенні змін до ЦК та закону про державну реєстрацію юридичних осіб з визначенням підстав для заявлення цих позовів та наслідків їх задоволення.

Варто також враховувати, що наслідки недійсності установчих документів мають бути достатньою мірою врегульовані, оскільки стосуються не лише договірних правовідносин, в яких перебувала юридична особа, установчі документи якої визнані недійсними, а й відносин власності.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА ТА ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ КОРПОРАЦІЇ

3.1. Система та порядок прийняття відмінних від статуту корпоративних актів

Систему та відмінних від статуту корпоративних актів можна визначити наступним чином: залежно від органу, який їх прийняв, на прийнятті вищим органом, прийнятті наглядовою радою, прийнятті виконавчим органом або іншим уповноваженим органом.

Корпоративні акти, прийняті вищим органом, можуть бути як нормативними, так і індивідуальними. Наглядова рада та виконавчий орган корпорації не мають права приймати нормативні корпоративні акти, бо це питання віднесено до компетенції загальних зборів.

Управлінська діяльність загальних зборів відбувається у організаційно-правових формах, оскільки прийняття рішень загальними зборами потребує дотримання встановленого законом порядку. Недотримання цього порядку позбавляє легітимності рішення загальних зборів. Ми погоджуємося із О. Р.Ковалишиним в тому, що безумовними підставами задоволення позову про визнання недійсним рішень загальних зборів товариства є: а) прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішень; б) прийняття загальними зборами рішень з питань, які не включені до порядку денного загальних зборів товариства; в) прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо недотримано процедуру надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації. При цьому автор обґрунтував неприйнятність відмови в задоволенні позову

акціонера (учасника) про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства лише з тієї підстави, що його голоси не могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення [26, с. 74].

В літературі зверталася увага і на те, що загальні збори є органом корпорації, оскільки в ряді випадків тільки через них корпорація може брати участь у господарському обігу, цей вищий орган формує інші органи управління, які йому підзвітні [29, с. 17].

Для прийняття рішень на загальних зборах повинні бути присутні учасники, що володіють сукупно певною часткою голосів. Найменша кількість членів зборів, за яких вони вважають правомочними та можуть ухвалювати рішення, називається кворум. Якщо на загальних зборах відсутні учасники, що володіють необхідною кількістю голосів, загальні збори визнаються такими, що не відбулися, тобто неправомочні приймати будь-які рішення. Виникає потреба у проведенні повторних загальних зборів (цей термін може бути застосований як до АТ, так і ТОВ). Така процедура чинним законодавством не передбачена, хоча на практиці інколи застосовується. Існують певні її особливості у АТ та ТОВ. Якщо АТ не вдалося досягти кворуму при скликанні зборів, треба починати всю процедуру спочатку. У багатьох зарубіжних країнах при скликанні повторних зборів кворумне вимагається, повторні збори є правомочними і їхні рішення дійсні за присутності будь-якого числа акціонерів.

На даний час існує проблема чисельних АТ, які протягом тривалого часу не можуть зібрати законодавчо встановлений кворум голосів, необхідний для проведення загальних зборів та повторних загальних зборів або через розпорошеність акціонерного капіталу та пасивну поведінку дрібних акціонерів, або через перешкоди в скликанні загальних зборів з боку посадових осіб АТ з метою уникнення їх переобрання. У деяких АТ через неможливість досягнути необхідного кворуму збори не проводяться протягом декількох років [92, с. 74].

Аналіз судової практики показує, що скасування кворуму на повторних зборах дозволяє проводити одночасно двоє зборів з різним складом учасників, на

яких ухвалюються кардинально протилежні рішення, формуються різні склади органів управління [31, с. 19]. Часто за допомогою таких зборів здійснюється «перехоплення корпоративного контролю», тобто усунення акціонерів із контрольним пакетом акцій від управління товариством. Іноді це робиться для одержання хоча б тимчасового доступу до активів товариства з метою їх відчуження (навіть наступне визнання рішень таких зборів та вчинення на їх підставі правочинів недійсними не завжди дозволяють повернути активи товариству). Нами підтримується позиція тих науковців, які вважають за можливе зниження кворуму на повторних загальних зборах до 30% кількості представлених голосуючих акцій, при цьому права усіх акціонерів, належним чином повідомлених про збори, будуть дотримані. Однак, на нашу думку, закріплення такої норми в законі можливе лише з одночасним встановленням кримінальної відповідальності за проведення загальних зборів з порушенням порядку такого проведення, якщо настали тяжкі наслідки щодо платоспроможності або втрати майна товариством, а також встановлення спеціального порядку внесення реєстраційних відомостей про проведення таких зборів і терміну за яким рішення цих зборів набирають чинності після внесення відомостей про їх прийняття до реєстраційної служби. Такі умови зменшать ризики перехоплення корпоративного контролю з метою заволодіння майном товариства.

Правозастосовна практика містить чимало прикладів проведення повторних зборів у ТОВ, хоча чинним законодавством їх проведення також непередбачено. Так, у справі № 5011-38/10842-2012, яка розглядалася усіма судовими інстанціями, за позовом учасника товариства Серебрякова Г.В. до ТОВ «Атом-Енерго-Проект» про визнання недійсним рішення загальних зборів, суди встановили, що 3 липня 2012 року відбулись загальні збори ТОВ «Атом-Енерго-Проект» щодо питання про переобрання директора товариства. Серебряков оспорював рішення загальних зборів, бо вважав себе повідомленим неналежним чином. Оскільки позивач не прибув на збори 03 липня 2012 року, були проведені

повторні збори з тим же самим порядком денним 18 и 20 серпня, проте позивач знову не з'явився. Оцінюючи загалом правомірність ухвалення рішення загальних зборів, суди усіх рівнів, на жаль, не приділили належну увагу законності дій ТОВ «Атом-Енерго-Проект» про призначення повторних загальних зборів, проведення яких не передбачалося ані статутом, ані будь-яким нормативним документом [56].

Вважаємо, що це є істотною прогалиною, що створює значні перешкоди у діяльності господарського товариства. Якщо усі учасники були повідомлені про проведення зборів із певним порядком денним, нез'явлення їх на збори фактично означає їх небажання (неможливість) брати участь в управлінні підприємством. Проте раз існує факт їх повідомлення про необхідність вирішення певних питань, то повторні збори з тим же порядком денним мають скликатися за спрощеною схемою.

Так, відповідно до вимог ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства» «рішення загальних зборів акціонерного товариства з питання, винесеного на голосування, приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій, крім випадків, встановлених цим Законом. Статутом приватного товариства може встановлюватися більша кількість голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішень з питань порядку денного, крім питань: про дострокове припинення повноважень посадових осіб органів товариства; про звернення з позовом до посадових осіб органів товариства стосовно відшкодування збитків, завданих товариству; про звернення з позовом у разі недотримання вимог цього Закону при вчиненні значного правочину».

Рішення загальних зборів з питань, передбачених пунктами 2-7, 23 частини другої статті 33 Закону України «Про акціонерні товариства», приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій. Статутом акціонерного товариства можуть передбачатися інші питання, рішення щодо яких приймаються більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися

для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій, крім питань, визначених абзацом другим частини третьої цієї статті.

У ході загальних зборів може бути оголошено перерву до наступного дня. Рішення про оголошення перерви до наступного дня приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах та є власниками акцій, голосуючих принаймні з одного питання, що розглядатиметься наступного дня. Повторна реєстрація акціонерів (їх представників) наступного дня не проводиться.

В свою чергу, загальні вимоги щодо оформлення протоколу загальних зборів АТ передбачені ст. 46 Закону України «Про акціонерні товариства»

Готуючи протокол, необхідно звернути увагу на вимоги до складу та змісту обов'язкових реквізитів. Реквізитами протоколу є: назва виду документа; дата. Датою протоколу є дата проведення засідання. Якщо засідання тривало кілька днів, то через тире зазначаються перший і останній день засідання; Місце засідання зазначається назва населеного пункту, в якому відбулося засідання; Текст. Текст протоколу складається з вступної та основної частин.

У вступній частині протоколу зазначаються прізвища та ініціали голови або головуючого, секретаря, запрошених, а також присутніх осіб. До вступної частини входить порядок денний – перелік розглянутих на засіданні питань, що розміщені у порядку їх значущості із зазначенням доповідача з кожного питання. Порядок денний дається наприкінці вступної частини.

Основна частина протоколу складається з розділів, які повинні відповідати пунктам порядку денного. Розділи нумеруються арабськими цифрами і будуються за такою схемою: слухали - виступили – вирішили (ухвалили, постановили). Зазначені слова друкуються великими літерами без відступу від межі лівого поля. Після слів ставиться двокрапка. Після слова «слухали» зазначається текст виступу основного доповідача. Прізвище та ініціали (ініціал імені) кожного доповідача друкуються з нового рядка.

Після слова «виступили» фіксуються виступи тих осіб, які взяли участь в обговоренні доповіді. Виступи оформляються у протоколі із зазначенням посад, прізвищ та ініціалів (ініціалу імені) промовців у називному відмінку, а також з викладенням змісту питання та відповідей на нього. Зміст виступів викладається від третьої особи однини. Після слова «вирішили» («ухвалили», «постановили») фіксується прийняте рішення з обговорюваного питання порядку денного. рішення повинне бути конкретним і включати складові, що відповідають на такі питання: кому, що зробити і в який строк.

Протокол підписується головуючим на засіданні колегіального органу та секретарем.

2. Управління поточною діяльністю товариства та представництво його інтересів покладається на виконавчі органи. Їх правовий статус визначається ст. 65 ГК, ст. ст. 99, 145, 161 ЦК, ст. 62 Закону «Про господарські товариства», ст. ст. 58, 59. 60 Закону «Про акціонерні товариства», а також локальними актами товариств.

Відносини, що виникають в процесі управління поточною діяльністю за участю органів товариства та товариством, в тому числі його структурними підрозділами, є внутрішньогосподарськими управлінськими. Змістом цих відносин є реалізація виконавчими органами своєї компетенції, визначеної законом, статутом та іншими локальними нормативними актами товариства. Наявність у органів товариства власної компетенції дає можливість визначити їх як управнених так із обов'язаних суб'єктів у відносинах між ними, а товариство – зобов'язаним по відношенню до його органів. Причому слід зазначити, що формами управлінської діяльності виконавчих органів товариства можуть бути як правові (шляхом прийняття юридично значущих рішень), так і суто організаційні (оперативні, технічні операції, пов'язані із виробничим процесом товариства).

Виконавчий орган товариства може бути колегіальним (правління, дирекція) чи одноособовим (директор, генеральний директор). Він підзвітний загальним зборам, а у АТ ще й і наглядовій раді (у разі її створення), та

організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені товариства у межах, встановлених установчими документами і законом. Членом виконавчого органу господарського товариства може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність і не є членом наглядової ради чи ревізійної комісії цього товариства. Права та обов'язки членів виконавчого органу визначаються законом, статутом (установчим договором) товариства та/або положенням про виконавчий орган, а також контрактом, що укладається з кожним членом. Від імені товариства контракт підписує голова загальних зборів чи наглядової ради або особа, уповноважена на таке підписання.

Основним завданням виконавчих органів є управління поточною діяльністю товариства [37, с. 12]. Законодавець не деталізує повноважень виконавчого органу товариства і диспозитивно дозволяє визначити їх компетенцію або у статуті товариства, або у положенні про виконавчий орган. Управління поточною діяльністю повинно підпорядковуватися цілям товариства, визначеним в його установчих документах.

Порядок скликання та проведення засідань колегіального виконавчого органу регулюється ст. 59 Закону «Про акціонерні товариства» та деталізується встановлюється статутом або положенням про виконавчий орган акціонерного товариства. Всі питання діяльності товариства, не віднесені законом до виключної компетенції загальних зборів, повинні вирішуватися за принципом простої більшості голосів. Вирішальним має вважатися голос голови виконавчого органу. Статутом може бути передбачено перелік питань, прийняття яких потребуватиме кваліфікованої більшості голосів. Так, у рішенні у справі № 815/8409/13-а про визнання незаконними дій по внесенню змін до відомостей про юридичну особу Одеським окружним адміністративним судом встановлено, що у реєстраційній справі ТОВ «Лада експорт-Юг» містяться відомості про ОСОБУ 2 – керівника та ОСОБУ 3 - підписанта юридичної особи [52]. У рішенні господарського суду Донецької області справі № 11/24 підписантом називається голова виконавчого органу [83]. Відтак зазначений термін потребує визначення. У

чинному законодавстві поняття «підписант» стосовно посадової особи підприємства зустрічається усього кілька разів, але його значення не розкривається.

В найширшому сенсі підписантом визнається посадова особа, яка має повноваження на підписання певних документів [9]. У такому ж значенні у деяких нормативно-правових актах замість терміну «підписант» законодавець використовує співзвучний термін «підписувач» для позначення особи, яка на законних підставах володіє особистим ключем та від свого імені або за дорученням особи, яку вона представляє, накладає електронний цифровий підпис під час створення електронного документа (Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05. 2003 р. № 852-IV) [62]. У цьому ж контексті він використовувався й у інших підзаконних актах, пов'язаних із застосуванням електронного документообігу [29].

По-друге, підписант – це особа, яка обирається (призначається) до органу управління юридичної особи, уповноважена представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, зокрема підписувати договори. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 31.03.2015 року №466/5 [46].

3. Чинне законодавство визначає органами контролю в господарських товариствах наглядову раду та ревізійну комісію. Наразі передбачено створення цих двох органів лише у АТ, а в ТОВ – функціонує ревізійна комісія (ревізор), а наглядова рада створюється на вимогу учасників товариства. Наглядова рада АТ є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції контролює та регулює діяльність виконавчого органу. У світовій практиці до повноважень наглядової ради відноситься вирішення всіх питань діяльності, якщо вони не належать до виняткової компетенції загальних зборів акціонерів [28, с. 127]. Це правило закріплено і уст. 52 Закону «Про акціонерні товариства» у

такому вигляді: до компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених цим Законом, статутом, а також переданих на вирішення наглядової ради загальними зборами.

Треба звернути увагу на неточність цього законодавчого положення, адже компетенція наглядової ради може встановлюватися не лише статутом, а й іншими внутрішніми документами товариства – положенням про наглядову раду АТ або будь-яким іншим документом, затвердженим загальними зборами. Це має істотне значення, оскільки на практиці досить рідко правовий статус наглядової ради повністю визначається статутом, а найчастіше – затверджується загальними зборами у формі окремого документу.

Якщо скликання загальних зборів акціонерів потребує великих витрат, то наглядова (спостережна) рада покликана оперативно і без додаткових витрат вирішити багато питань діяльності товариства. Невичерпний перелік питань, що становлять виключну компетенцію наглядової ради, визначений в ст. 52 Закону «Про акціонерні товариства». На окрему увагу заслуговує повноваження наглядової ради щодо затвердження положення, якими регулюються питання, пов'язані з діяльністю товариства (пп.1 ч. 2 ст. 52 Закону «Про акціонерні товариства»). У такому вигляді, без додаткової конкретизації, ця норма переноситься і у внутрішні документи господарського товариства. Проте, якщо її розглянути детально, вона є досить абстрактною, що може призвести до зловживань з боку наглядової ради. На підприємстві затверджуються різні положення – про органи юридичної особи, цінову політику, про заходи перспективного розвитку, про відділи та окремі посади, штатний розклад тощо. О.Є. Алексєєва підкреслює, що сфери впливу наглядової ради, правління та загальних зборів у кожному господарському товаристві відрізняються [30, с. 25].

Засідання наглядової ради скликаються за ініціативою голови наглядової ради або на вимогу члена наглядової ради. Засідання наглядової ради проводяться в міру необхідності з періодичністю, визначеною статутом, але не рідше одного разу на квартал. Статут акціонерного товариства може передбачати порядок

прийняття наглядовою радою рішення шляхом проведення заочного голосування (опитування). Засідання наглядової ради є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини її складу. Статутом товариства може встановлюватися більша кількість членів наглядової ради, необхідна для визнання її засідань правомочними.

Рішення наглядової ради приймається простою більшістю голосів членів наглядової ради, які беруть участь у засіданні та мають право голосу, якщо для прийняття рішення статутом акціонерного товариства не встановлюється більша кількість голосів. На засіданні наглядової ради кожний член наглядової ради має один голос. Статутом товариства може передбачатися право вирішального голосу у голови наглядової ради у разі рівного розподілу голосів членів наглядової ради під час прийняття рішень.

3.2. Порядок внесення змін та припинення відмінних від статуту локальних актів

Основна ідея правової конструкції корпорацій полягає у відокремленні власності від управління [42, с. 304]. Тому проблематиці корпоративного управління вже тривалий час приділяють пильну увагу науковці, які пропонують різноманітні підходи до вдосконалення регулювання компетенції та функціонування органів корпорацій. В Україні склалася протилежна ситуація, коли акціонер прагне одержати безперешкодний доступ до управління, в основному завдяки зосередженню у нього значного пакета акцій. Додаткові проблеми виникають, коли цим учасником є особа, яка є політичною фігурою, державним службовцем або іншими чином має відношення до влади [84, с. 112]. Не зосереджуючись на цьому аспекті, бо він виходить далеко за межі нашого дослідження, зупинимося на регулюванні питань створення, компетенції та здійснення функцій органами корпорацій.

Крім аспектів, які досліджувалися в підрозд. 3.1., існує багато інших питань, що потребують висвітлення. Це стосується деталізації у статуті та внутрішніх документах корпорації компетенції загальних зборів та інших питань їх діяльності. Передусім зазначимо, що крім загальновідомого поділу питань компетенції загальних зборів на ті, що належать до виключної компетенції, і ті, що таку не становлять, можливо і доцільно навести й інший підхід. Основоположними для корпорації є такі питання:

- а) «статутарні» – визначення напрямків її діяльності, внесення змін до статуту, припинення корпорації;
- б) «фінансові» – звіти про фінансову діяльність, додаткові випуски акцій, зменшення статутного капіталу, викуп акцій, придбання бізнесу;
- в) «управлінські» – визначення порядку здійснення діяльності самими загальними зборами та водночас реалізація прав акціонерів, формування органів, їх звітування, переобрання, відповідальність.

Внесення змін до статуту, як правило, стосуються складу учасників, розміру статутного капіталу та рідше – компетенції органів корпорації. Як можна помітити, перші дві підстави потреб у змінах до статуту безпосередньо пов'язані з іншими корпоративними відносинами. Отже, внесення змін до статуту є завершальним фактом для вирішення первісного питання.

Візьмемо зміну складу учасників. В АТ цієї проблеми немає, оскільки існують іменні акції, рух яких тягне за собою зміну складу акціонерів та відбивається в реєстрі.

Інша ситуація в ТОВ, статут якого містить відомості про частку кожного учасника у статутному капіталі. Тобто, рух часток від одного учасника до інших або третіх осіб неминуче спричиняє необхідність у внесенні змін до статуту. При цьому питання здійснення прав учасників і внесення змін до статуту роз'єднані в часі, унаслідок чого виникають проблеми настільки спірні, що взагалі судова практика не здатна запропонувати підхід до їх вирішення.

Так, статутом ТОВ передбачалася необхідність згоди учасників на відчуження частки у статутному капіталі. Загальні збори прийняли рішення про надання такої згоди і учасник ТОВ А. продав свою частку Б. Наступним кроком мало б стати прийняття Б. до складу учасників, але загальні збори це питання не вирішили – то збори не скликалися, то до порядку денного це питання не включалося. Постає запитання: чи виникає у Б. якесь право відносно ТОВ – чи корпоративне, чи зобов'язальне? Як Б. взагалі може захистити своє право, якщо воно в нього є? Чи може він вимагати визнання його учасником ТОВ та внесення відповідних даних до Державного реєстру юридичних осіб або змін до статуту? Чи може він взагалі вимагати включення до порядку денного питання про внесення змін до статуту ТОВ?

Як не дивно, але відповіді на ці питання із закону не впливають. Очевидно, окреслена проблема пов'язана з іншою – моментом переходу права власності на частку в статутному капіталі. Якщо виходити із загального правила про те, що право власності переходить з моменту передання частки, то при великому ступені

фіктивності внаслідок неможливості уречевлення частки слід дійти висновку про те, що Б. став учасником з моменту оформлення договору купівлі-продажу частки. Будучи ж учасником, він набуває корпоративних прав, у тому числі вимоги скликання загальних зборів, внесення питань порядку денного тощо. Тобто, у статуті ТОВ може зазначатися такий шлях прийняття нових учасників та внесення змін до статуту.

Можна обрати й інший шлях – з фіксацією у статуті безпосередньо моменту набуття новим учасником корпоративних прав і обов'язком включення питань внесення змін до статуту на перших же загальних зборах, а краще – з встановленням строку для їх скликання в такому разі.

Подібні проблеми виникають і зі зміною складу учасників унаслідок смерті учасника. В ч. 5 ст. 147 ЦК встановлено, що частка в статутному капіталі ТОВ переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства, якщо статутом не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників. Очевидно, що в статуті слід передбачити не тільки згоду, а й порядок її одержання, строки, форму виразу та наслідки. Бажано було б встановити, що згода виражається кожним учасником або окремо в письмовій формі, або на загальних зборах, які для цього скликаються і встановити строк, протягом якого учасники мають зібратися для вирішення цього питання. Останній варіант є пріоритетнішим, адже дозволяє одночасно вирішити питання й про внесення змін до статуту ТОВ. Інакше знов-таки можлива ситуація, коли згоду спадкоємці померлого учасника одержують, а від оформлення їх участь у товаристві шляхом внесення змін до статуту учасники ухилятимуться. В такому випадку спадкоємцям навіть складніше буде довести наявність своїх прав, ніж тоді, коли частка придбається за договором купівлі-продажу, бо в останньому разі підставою може виступати договір, а при спадкуванні, крім згоди учасників, іншого юридичного факту не існуватиме. До того ж, ці питання тягнуть за собою й інші – оформлення прав на спадщину: чи це

буде право на частку, чи право вимагати виплати вартості частини майна, пропорційно частці померлого в статутному капіталі.

Судова практика в цих спорах досить різноманітна. Так, зазначаючи, що датою виходу учасника із ТОВ є день реєстрації змін в установчих документах товариства, Львівський апеляційний господарський суд керувався ч. 1 ст. 210 ЦК, якою встановлено, що правочин, який підлягає державній реєстрації, є вчиненим з моменту його державної реєстрації [47]. Тобто, суд фактично дорівнював заяву учасника про вихід із ТОВ до правочину. З одного боку, це вірно, адже заява учасника є його одноособовим волевиявленням. Однак державній реєстрації підлягає не цей правочин, а зміни до статуту, які правочином назвати не можна.

Господарський суд Сумської області дійшов висновку про те, що учасник товариства вибуває із нього з дня спливу тримісячного строку після подання заяви про вихід, оскільки його право виходу із товариства має бути реалізовано з умовою повідомити про це товариство не пізніше ніж за три місяці до виходу [84].

З наведених причин всі позначені вище питання слід врегулювати на локальному рівні.

Стосовно наступної групи питань (питань фінансів) зазначимо таке.

Звіти про фінансову діяльність та інші документи публічної звітності і звітування перед учасниками – це дуже вагомні показники діяльності корпорації в цілому. Вони впливають на розподіл прибутку, визначення порядку покриття збитків, вимушене зменшення статутного капіталу або внесення додаткових внесків учасниками. Слід вказати й на те, що вони важливі не тільки для учасників, а й для кредиторів. Саме тому питання звітності є одними з важливіших як для внутрішніх стосунків у корпораціях, так і для зовнішніх стосунків корпорації з третіми особами.

Отже, є всі підстави стверджувати про необхідність обміркованого підходу що регламентування на локальному рівні підготовки та подання звітності.

Важливими питаннями для корпорації є всі ті, що пов'язані з її фінансовим становищем. Насамперед це питання статутного капіталу.

Порядок *внесення додаткових внесків* учасниками майже не прописаний в законодавстві. Між тим такі питання, як оцінка майнових вкладів, строк внесення вкладів (чи поширюється на них правило про можливість цього протягом року, чи це має робитися одноразово), наслідки невиконання таких рішень, внесення змін до установчих документів (чи це відбувається одразу з прийняттям рішення загальними зборами, чи після спливу встановленого строку за фактом здійснення учасниками своїх обов'язків). Важливим є й таке питання, як визначення остаточного розміру часток у статутному капіталі товариства в разі, коли не всі учасники виконали рішення загальних зборів щодо внесення додаткових вкладів. Не слід скидати з уваги те, що воно тягне за собою перерозподіл голосів учасників, а отже, їх впливу на вирішення питань управління.

Окремого порядку потребує врегулювання в АТ питання *про виплату дивідендів*. Як правило, приймається Положення про нарахування та виплату дивідендів. Як і раніш, з прийняттям Закону «Про акціонерні товариства», статті 30, 31 якого присвячено безпосередньо нарахуванню, виплаті дивідендів та заборон щодо цього, всі нюанси даного важливого питання мають міститися в локальних корпоративних актах, зокрема положенні. В ньому варто позначити те, хто готує та вносить пропозиції загальним зборам про виплату дивідендів, їх розмір та його обґрунтування, і навпаки – про недоцільність їх виплати та спрямування частини прибутку АТ на його розвиток.

Строк виплати дивідендів нині міститься в Законі (не пізніше шести місяців після закінчення звітного року), а порядок їх виплати має позначатися в статуті АТ (ст. 13 Закону «Про акціонерні товариства»).

Виплата може відбуватися або з каси АТ, або з відкриттям акціонерам персональних рахунків чи зарахування дивідендів на ті рахунки, про які повідомляють акціонери. Прийнятний варіант може затверджуватися загальними зборами. Локальними актами також може передбачатися, що дивіденди сплачуватимуться в грошовому виразі або акціями цього АТ.

В останньому випадку після прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів прибуток спрямовується у фонд дивідендів і кожному акціонерові нараховується належна сума. Якщо акціонер персонально заявляє про бажання одержати дивіденди акціями, то це пов'язується з вирішенням питання про збільшення статутного капіталу, випуском акцій на відповідну суму, вже після чого акціонерам видається відповідна кількість акцій нового випуску. Такий спосіб виплати дивідендів називається *реінвестицією дивідендів*. Звичайно, що це також непроста процедура, яка потребує деталізації на локальному рівні.

Щодо порядку управління та компетенції інших органів корпорації слід позначити таке. В корпорації завжди створюється виконавчий орган, який виконує повсякденне управління її діяльністю. Регулювання правового становища виконавчого органу корпорації має високий ступінь стислості та містить посилання на статут, в якому ці питання мають одержати детальне регулювання. Висловлюються думки про необхідність підсилення правової регламентації виконавчих органів АТ [17], але в будь-якому разі питання локального регулювання залишаються актуальними.

Тому розглянемо локальне регулювання функцій виконавчого органу за двома напрямками – як виконавчого та представницького органу. Позначимо на деякі проблеми, пов'язані з діяльністю колегіального виконавчого органу, котрий, як правило, іменується правлінням.

Як виконавчий орган правління має перш за все *налагодити прибуткову діяльність* корпорації, вирішуючи питання управління капіталами та підприємницькою діяльністю. Для цього закликаються професійні менеджери та фахівці. Правління має при цьому контролювати рівень прибутковості і не тільки не допускати збиткової діяльності, а й застосовувати заходи, що передбачені як негативні наслідки останньої – по дорівненню активів розміру статутного капіталу (ч. 3 ст. 155 ЦК). Крім того, правління забезпечує додержання законодавства в процесі здійснення корпорацією своєї діяльності.

Слід позначити на те, що з прийняттям Закону «Про акціонерні товариства» функцію підготовки проведення загальних зборів виконавчий орган втратив, бо відтепер її здійснюватиме наглядова рада.

Ці питання є складовою ширшого питання – *забезпечення прав акціонерів*, що покладені як на виконавчий орган, так і на наглядову раду. Виконуючи цю функцію, названі органи корпорації не тільки інформують своєчасно та повно акціонерів про всі питання управління, що дозволяє їм реалізувати свої права, які надаються акціями, а й надають іншу інформацію на їх вимогу.

З вказаних функцій впливає ще одна не менш важлива функція – *по здійсненню захисту прав корпорації та учасників*. При цьому виконавчий орган повинен виконувати самостійно не тільки її як властиву управлінню взагалі, а й як вимогу учасників, які звернулися до нього, виявивши порушення. Звичайно, що при цьому постає проблема конфлікту інтересів, адже якщо правління вчинило правочин, який виявився збитковим для корпорації, і учасник доводить наявність порушень припису щодо представництва, то правління не буде зацікавлене діяти всупереч своїм інтересам і звертатися до суду. Воно може проігнорувати звернення учасників. У таких випадках всі ці аспекти мають бути чітко врегульовані в статуті або інших внутрішніх актах для запобігання залишення неправомірних дій членів виконавчого органу без реагування. Це тим більше важливо у відсутність за законодавством України практики пред'явлення колективних та похідних позовів.

Українська сучасність доводить, що в корпораціях практично не бувають дієвими два вагомні центри – і виконавчий орган, і наглядова рада. У більшості випадків один з них відіграє роль «маріонетки» – він створюється тільки тому, що цього вимагає законодавство, і не виконує реальних функцій. Центр, в якому зосереджується дійсне управління, завжди один – він може концентруватися у наглядовій раді, а може – у виконавчому органі. Це зумовлюється високим ступенем концентрації пакетів акцій, а значить, і контролю у багатьох вітчизняних АТ. Власне кажучи, задля цього особа і зосереджує в своїх руках

пакети акцій, аби контролювати корпорацію, обираючи своїх представників і до складу правління, і до складу наглядової ради. Так, О. Блюмгардт зазначає, що у більшості українських АТ наглядова рада відіграє незначну роль [5, с. 94].

Як вважають деякі правники, на сьогодні Україна повинна відмовитися від міфу про наглядову раду як «стратегічного керівника» і «захисника» інтересів товариства та його акціонерів від несумлінних дій правління, оскільки вітчизняні наглядові ради захищають інтереси контролюючого акціонера (акціонерів) і є абсолютно байдужими до міноритаріїв [30, с. 381].

Європейський досвід показує, що інститут наглядової ради не виконує покладених на нього завдань і не є дуже популярним у країнах, які надають своїм товариствам можливість обрати між однорівневою та дворівневою моделями корпоративного управління. Для ефективного захисту інтересів учасників товариства за кордоном запроваджуються інші правові конструкції.

Є потреба в урегулюванні порядку обрання складу наглядової ради, оскільки на рівні закону це питання детально не врегульовується в законодавстві не тільки України, а й інших країн. Між тим у зарубіжному законодавстві випрацьована система кумулятивного голосування, покликана забезпечити пропорційне представництво акціонерів у раді. Цей підхід винайдений в США та сьогодні «тріумфально крокує» законодавством більшості розвинутих країн [18, с. 7]. Водночас критиці піддано досить поширену серед корпорацій практику підбору та висунення кандидатур до ради директорів самою радою. Фахівці вбачають виходом із цієї тупикової ситуації внесення до внутрішніх положень корпорацій вимоги про обрання кандидатів, які одержали більшість або принаймні суттєву кількість (25-30 відсотків) голосів акціонерів. Опоненти ж зазначають, що в такому разі багато корпорацій можуть залишитися без легітимних рад [99, с. 77].

Отже, всі ці питання діяльності наглядової ради слід врегулювати в локальних актах для забезпечення дієвості цього органу та піднятті рівня його впливу на захист прав акціонерів.

Так, спеціальний порядок реалізації права на оскарження рішень загальних зборів передбачений ст. 50 ЗУ «Про акціонерні товариства». Проте, як свідчить практика, учасник будь-якого господарського товариства може оскаржити рішення його органів (п.п. 19, 21, 38 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. № 13). Слушним є зауваження ВГСУ, що рішення органів юридичної особи, прийняті до вступу позивача до складу її учасників або придбання ним акцій, не можуть бути визнані такими, що порушують його корпоративні права (п. 2.4. ПП ВГСУ від 26.02.2016 № 4). Крім того, недостатність голосів для зміни результатів голосування не підставою для відмови у задоволенні вимог про визнання рішення недійсним (п.2.16.). Обов'язковою умовою захисту права є наявність порушення прав та законних інтересів позивача. Наприклад, вимога про визнання недійсним рішення загальних зборів з тієї підстави, що вони були проведені не в той час, який був вказаний в повідомленні, попри погодження такої зміни з учасником товариства та відсутності доказів вимог учасника не змінювати час, судом може розглядатись як форма зловживання правом [36, с. 125-126]. Тим більше, сама присутність учасника на загальних зборах нівелює будь-які порушення у повідомленні про такі збори (п.2.27 ПП ВГСУ від 25.02.2016 № 4). Також як зловживання правом може кваліфікуватися звернення учасника товариства до суду з вимогою про визнання недійсним рішення наглядової ради, яким було призначено виконавчий орган, через 12 років з моменту його прийняття. В обох випадках не було доведено, що вказані дії товариства порушили права та законні інтереси учасника, а також те, що обраний спосіб захисту міг би відновити такі інтереси у разі їх порушення. Крім того позов був позбавлений доцільності. Тому суд кваліфікував такі дії як зловживання правом.

Додаткового законодавчого врегулювання потребує питання оскарження рішень наглядової ради. У Законі України «Про акціонерні товариства» воно взагалі не регламентується, проте такі судові спори трапляються досить часто. Так, у справі № 09/2817 за позовом Юрченко Т.Л. (акціонера) до ВАТ «Гранд

Маркет» вирішувалося питання про недійсність рішення наглядової ради останнього. У статуті відповідача порядок та підстави оскарження були відсутні, у зв'язку з чим суд прийняв рішення на основі загальних норм господарського законодавства. Як зазначено у постанові ВГСУ у цій справі, враховуючи, що обов'язковою умовою визнання акта недійсним є порушення у зв'язку з його прийняттям прав та охоронюваних законом інтересів позивача, недоведеність факту такого порушення свідчить про відсутність підстав для задоволення позову» [49]. Як бачимо, відсутність правового закріплення порядку та підстав оскарження рішень наглядової ради не дозволили позивачеві захистити свої права належним чином.

Відповідно до п. 39 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 р. № 13 [68] рішення наглядової ради товариства може бути оскаржено в судовому порядку акціонером (учасником) товариства шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним, якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права чи законні інтереси учасника (акціонера) товариства. Відповідачем за таким позовом є товариство. При вирішенні спорів, пов'язаних з порядком скликання і роботи наглядової ради товариства, визначенням правомочності її засідання, необхідно застосовувати положення установчих документів товариства.

У випадку їх неврегульованості в установчих документах застосовується аналогія закону в частині норм, що регулюють відповідні питання скликання та проведення загальних зборів товариства (обов'язковість повідомлення усіх членів наглядової ради про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення). До компетенції судів не належить вирішення спорів про включення учасника (акціонера) товариства до складу наглядової ради чи його виключення. Не є підвідомчими судам також спори про визнання недійсним протоколу засідання наглядової ради товариства.

Загалом підтримуючи таку позицію, відзначимо, що при цьому не визначаються порядок та підстави оскарження рішень наглядової ради, а

саме:строк оскарження, коло суб'єктів-скаржників, строк, з якого оскаржувані рішення втрачають силу, підстави, з яких рішення цього органу визнаються недійсними без судового рішення.

На нашу думку, важливим є доповнення Закону «Про акціонерні товариства» ст. 57-1 «Оскарження рішень наглядової ради», де будуть детально врегульовані розглянуті вище відносини.

Ст. 57-1 «Оскарження рішень наглядової ради»

Акціонери і посадові особи товариства мають право оскаржити рішення наглядової ради на протязі трьох днів, з дня коли їм стало відомо про таке рішення, до наглядової ради товариства. Дія оскаржуваного рішення зупиняється до прийняття наглядовою радою рішення і підписання мотивованого протоколу за результатами розгляду поданої скарги. Наглядова рада товариства зобов'язана розглянути скаргу на протязі десяти днів з дня її надходження і прийняти рішення про відмову в задоволенні скарги, або про задоволення скарги і скасування оскаржуваного рішення.

Рішення наглядової ради товариства, прийняте за наслідками розгляду скарги, може бути оскаржене до суду на протязі десяти днів з дня отримання скаржником мотивованого протоколу за результатами розгляду скарги. Скасоване рішення наглядової ради є нечинним з дня його прийняття.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Здійснивши дослідження правового регулювання корпоративних актів на підставі викладеного в випускній кваліфікаційній роботі матеріалу можна зробити наступні висновки:

Встановлено, що корпоративні норми не можуть розумітися вузько як внутрішні норми корпорації, якими регулюються різноманітні сторони її діяльності. Відтоді корпоративні норми являли б собою масив норм локального рівня, що видаються різними корпораціями. Між тим корпоративні норми містяться і в законах та підзаконних нормативно-правових актах. Не виправдано й надто широке бачення корпоративних норм як засобів правового регулювання політичних, економічних, соціальних, пенсійних, житлових відносин тощо. Інакше розмивається сутність корпоративних відносин, регулювати які покликані корпоративні норми. Корпоративні норми регулюють відносин щодо виникнення, реалізації та припинення корпоративних прав. Це свідчить про неприпустимість їх розуміння лише як локальних і виводить на рівень законів та підзаконних нормативно-правових актів, в яких надається відповідне регулювання корпоративних відносин. Унаслідок цього корпоративні норми не можуть мати суто внутрішньої сфери регулювання.

Корпоративні норми слід характеризувати в такому логічному ланцюгу: а) вони є нормами корпоративного права; б) останнє має своїм предметом корпоративні відносини; в) такі відносини можуть виникати лише у корпораціях; г) корпоративні відносини складаються між учасником корпорації та корпорацією з різноманітних питань реалізації корпоративних прав, які регулюються не тільки внутрішніми нормами окремих корпорацій, а й законами та підзаконними нормативно-правовими актами; г) корпоративні відносини охоплюють широке коло відносин майнового, організаційного та немайнового характеру, в яке

втягуються численні особи, що не є учасниками корпорації (реєстратори, депозитарії, біржі тощо), відносини з якими не можна вважати внутрішніми, а їх регулювання – внутрішнім правом корпорації.

Зіставлення понять корпоративних та локальних норм дає змогу стверджувати про їх нетотожність. Їх слід відрізнити по суті, бо локальні норми – це ті, що діють в обмеженому колі осіб, а корпоративні – ті, що регулюють корпоративні відносини (причому на різних рівнях – загальному і локальному). Доводиться, що корпоративними можуть бути як норми законодавства, так і локальні норми (норми, прийняті конкретними корпораціями і втілені в їх статутах та внутрішніх актах). Що стосується віднесення корпоративних актів до підзаконних, то критерій для останніх береться у зв'язку з двома ознаками: а) компетенцією правотворчого органу і б) сферою дії акта. Внаслідок цього всі підзаконні нормативні акти пропонується поділяти на чотири основні групи: 1) загальні, 2) місцеві, 3) відомчі, 4) внутрішньорганізаційні (локальні). Останні ж, якими по суті і є локальні корпоративні акти, видаються організацією тільки для вирішення своїх внутрішніх питань і діють у межах корпорації. Цим вони схожі з відомчими актами, бо, як і останні, мають внутрішню дію. Джерела, в яких містяться корпоративні норми, називаються по-різному: корпоративні нормативно-правові акти або локальні акти, локальні нормативні акти, внутрішні акти. З розуміння корпоративних норм такими, що містяться як в законодавстві, так і у внутрішніх актах, випливає, що їх джерелами відповідно будуть закони, інші нормативно-правові акти, внутрішні акти корпорацій як акти локальної нормотворчості. До джерел корпоративного права слід віднести також корпоративні звичаї, які можуть складатися на рівні як окремих корпорацій, так і країни та більш широкої сфери (ЄС, світу). При цьому спостерігається зв'язок централізованого та децентралізованого регулювання.

Витоки локального регулювання лежать у площині приватного права. Корпоративні відносини, будучи цивільно-правовими, регулюються насамперед нормами цивільного права, котре як право приватне переміщує центр ваги їх

регулювання з державного рівня на рівень локальний. Учасники корпоративних відносин наділяються можливістю врегулювати їх між собою як шляхом прийняття локальних нормативних актів, так і в договірному порядку. Потреба у локальних корпоративних нормах або доцільність їх прийняття виникає з таких підстав: (1) для уточнення та конкретизації норм законів, установлення механізмів їх реалізації, (2) для запровадження інших моделей регулювання корпоративних відносин порівняно з передбаченими у законі, наскільки це припускається законом, або в них фіксується обрання однієї з альтернативних моделей, (3) для заповнення прогалин у законодавстві, (4) внаслідок спеціальних приписів законодавства про передання тих чи інших питань до компетенції недержавних організацій – для їх належного здійснення, що потребує відповідного регулювання.

Рішення засновників про створення юридичної особи та її установчі документи є різними документами. У рішенні засновників про створення юридичної особи має вказуватися факт затвердження її установчого документа. Створення повних та командитних товариств не потребує прийняття окремих рішень про це та надання їх для державної реєстрації, адже про волю осіб створити такі товариства свідчить підписання ними засновницьких договорів. Незатвердження засновниками статуту юридичної особи вважається їх відмовою від її створення.

Локальне корпоративне регулювання пов'язано з такими поняттями, як делегування та санкціонування державою недержавного правотворення. Держава делегує свої повноваження недержавним, наприклад, саморегульованим організаціям. Щодо санкціонування, то воно зазнало змін порівняно з тим розумінням, як це мало місце за радянських часів. Корпорації не одержують від держави дозволу на прийняття своїх актів, і ці акти держава не затверджує. Разом з тим діє загальний дозвіл це робити поряд із неможливістю встановлення корпоративними нормами інших правил, ніж ті, що передбачені законодавством.

Статут є установчим документом господарських товариств, кооперативів та громадських об'єднань, які мають структуру корпоративного управління у вигляді певної системи органів. Тому для цих юридичних осіб найважливішим є визначення порядку створення та компетенції цих органів, прийняття ними рішень та здійснення своїх повноважень. В установчому договорі має міститися інформація про те, яким чином приймаються рішення учасниками з приводу управління товариством – одногосно чи більшістю голосів, за яким принципом відбувається голосування, як і хто представляє товариство у правовідносинах з третіми особами та інші питання, що перехрещуються з корпоративним управлінням. Типові, примірні, зразкові статuti мінімізують волю засновників по розробці індивідуального статutu, містять ті прогалини, які слід лише заповнити засновникам. На відміну від цих типізованих статutів, модельний статут замінює індивідуальний.

При вирішенні спорів про визнання недійсними установчих документів юридичних осіб слід враховувати їх різну правову природу: а) засновницький договір та меморандум є правочинами (відповідно багатосторонніми та односторонніми), а тому до їх недійсності можуть застосовуватися норми про недійсність правочинів; б) такої однозначності немає щодо установчого акта, який взагалі може втілюватися в інший документ (або міститися в ньому, наприклад, у заповіті), а може й мати окремий вигляд; в) статут правочином не є і тому недоцільно обирати такий спосіб захисту, як визнання його недійсним. Низка порушень є підставою подання позовів про визнання установчих документів недійсними: а) їх невідповідність вимогам закону; б) порушення процедури створення юридичної особи; в) неналежна оцінка майна, що передавалося юридичній особі, створюваній у процесі реорганізації, яка вплинула на зміст установчих документів; г) фіктивність створення юридичної особи, зокрема щодо відомостей про її засновників, позначених в установчих документах.

Доктрина захисту прав шляхом визнання недійсними установчих документів юридичної особи склалася таким чином: по-перше, господарські суди

виходять із загальної норми про те, що передусім слід зробити спробу усунути ті порушення, які були виявлені (п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України); по-друге, хоча за вказаною нормою цими порушеннями є порушення, допущені при створенні юридичної особи, сюди зараховуються й вади установчих документів (відсутність у них необхідних відомостей); по-третє, суди не бачать відмінностей між різними видами установчих документів юридичних осіб і застосовують для всіх однакові наслідки (виняток становлять сторони спору, якими в разі оспорення дійсності засновницьких договорів повних і командитних товариств є всі учасники, що їх підписали, а в разі оспорення статуту учасники товариства до розгляду спору в суді не залучаються); по-четверте, при цьому судами не застосовується норма ст. 638 ЦК України про неукладеність засновницьких договорів; по-п'яте, при виявленні неправдивості відомостей про засновників юридичної особи це впливає на наслідки вчинення нею правочинів, хоча, за загальним правилом, недійсність установчих документів юридичної особи не впливає на чинність укладених нею під час свого існування правочинів.

Відповідальність засновників за порушення, які призвели до визнання недійсними установчих документів юридичної особи, передбачена публічним законодавством. Цивільно-правова відповідальність засновників прямо ніде не зазначається, тому пропонується ст. 88 ЦК України доповнити частиною четвертою такого змісту: «4. Відповідальність за відповідність установчих документів закону несуть засновники юридичної особи. У разі визнання установчих документів недійсними, що спричинило ліквідацію юридичної особи на підставі п. 2 ч. 1 ст. 110 цього Кодексу, засновники несуть солідарну відповідальність перед учасниками товариства або дистинаторами установи, відшкодовуючи їм спричинені такою ліквідацією збитки».

Виявлено такі позиції щодо правової природи статуту: 1) як акта (1¹ – закону, нормативного, внутрішньокорпоративного, локального акта); 2) як договору (2¹ – квазідоговору, правочину, юридичного факту). Розуміння статуту як акта здається досить неоднозначним, оскільки ним як родовим поняттям може

охоплюватися й правочин, що є за своєю природою дією. На підставі аналізу теорій правової природи статуту як сепаратного закону (а нині – локального акта), внутрішньокорпоративного акта, акта застосування права, акта піднормативного регулювання, локального правового акта нормативного та індивідуального характеру, приватного акта, юридичного факту цивільного права, правочину (договору) слід зазначити таке.

Статут є локальним нормативним актом і його норми є обов'язковими для учасників корпоративних та інших відносин і для посадових осіб організації, які мають керуватися ним. Ці відносини стосуються всіх учасників, і причому не лише стосовно їх корпоративних прав і не лише їх реалізації у моделі «товариство – учасник», а й правових зв'язків між самими учасниками. Нарешті, статут регулює відносини й у відсутності корпоративного зв'язку між учасником та юридичною особою, тобто якщо остання не є товариством. Ототожнювати поняття статуту і корпоративного нормативного акта немає підстав. Договірна (контрактна) природа статуту компанії (меморандуму, внутрішнього регламенту), поширена в англо-американському праві, і контрактна теорія юридичної особи не підтримується з певних причин. По-перше, не всі юридичні особи мають кілька засновників (учасників, акціонерів, членів), коли в принципі можна було б вести мову про домовленість. Отож, статути не всіх юридичних осіб могли би вважатися договорами, а допустити, щоб статути мали різну правову природу не можна. По-друге, навіть в юридичних осіб з корпоративним устроєм існує потреба в договірних відносинах, внаслідок чого між учасниками укладається договір, що було б безглуздом за наявності між ними такого договору. По-третє, прийняття рішень з питань корпоративного управління відбувається не на договірних, а на корпоративних засадах (не учасниками, а органами юридичної особи; не одностайно, а більшістю голосів).

Зміст статуту обумовлений дозвільними нормами законів та необхідністю встановлення механізму реалізації деяких норм закону. У статутах допустимо встановлювати обов'язки учасників, членів, акціонерів, засновників, що не

передбачені чинним законодавством. Визначено зміст управління поточною діяльністю товариства, що складає основний предмет діяльності виконавчого органу товариства – це його дії щодо планування, організації, мотивації та контролю, які забезпечують формування й досягнення цілей товариства, вирішення повсякденних задач функціонування та життєдіяльності товариства відповідно до його установчих документів. Встановлено, що поняття «управління поточною діяльністю товариства» та «керівництво поточною діяльністю товариства» співвідносяться як ціле та частина. Підписантом господарського товариства є член виконавчого органу, який має право на постійній основі згідно установчих документів вчиняти юридично значущі дії від імені товариства та дані щодо якого внесено до ЄДР.

Необхідно доповнити Закон України «Про господарські товариства» положеннями, які б закріплювали загальні для господарських товариств незалежно від організаційно-правової форми правил корпоративного управління щодо порядку та строків скликання загальних зборів, позачергових та повторних зборів, заочного голосування; загальні процедури проведення засідань колегіального виконавчого органу товариства, голосування на них, підстави дострокового припинення повноважень його членів; умови покладення відповідальності на посадових осіб підприємства, порядку стягнення збитків з колишніх директорів та застосування процедури дискваліфікації; перелік відомостей та перелік документів, які в обов'язковому порядку мають надаватися на вимогу учасників господарського товариства; поняття значної угоди, угоди з пов'язаною особою, угоди з заінтересованістю і порядок їх погодження та укладення. привести ст. ст. 88, 143, 154 ЦК України у відповідність до ст. 82 ГК України, зазначивши у них, що у статуті вказується склад і компетенція усіх органів товариства та порядок прийняття ними рішень.

Запропоновано доповнення Закону «Про акціонерні товариства» ст. 57-1 «Оскарження рішень наглядової ради», де будуть детально врегульовані розглянуті вище відносини. Ст. 57-1 «Оскарження рішень наглядової ради»

Акціонери і посадові особи товариства мають право оскаржити рішення наглядової ради на протязі трьох днів, з дня коли їм стало відомо про таке рішення, до наглядової ради товариства. Дія оскаржуваного рішення зупиняється до прийняття наглядовою радою рішення і підписання мотивованого протоколу за результатами розгляду поданої скарги. Наглядова рада товариства зобов'язана розглянути скаргу на протязі десяти днів з дня її надходження і прийняти рішення про відмову в задоволенні скарги, або про задоволення скарги і скасування оскаржуваного рішення. Рішення наглядової ради товариства, прийняте за наслідками розгляду скарги, може бути оскаржене до суду на протязі десяти днів з дня отримання скаржником мотивованого протоколу за результатами розгляду скарги. Скасоване рішення наглядової ради є нечинним з дня його прийняття.

Підсумовуючи усе вище згадане, я б хотів сказати, що українське законодавство у сфері регулювання корпоративних актів є досить розвиненим, та все ж таки вимагає корекції та розширення задля розвитку та забезпечення виконання вимог держави у плані слідуванню нормам закону та їх втілення на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
2. Про адвокатуру і адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>(дата звернення 10 жовтня 2018).
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>. (дата звернення 10 жовтня 2018).
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III Верховна Рада України. / URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. (дата звернення 10 жовтня 2018).
5. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII. URL: . (дата звернення 10 квітня 2018).
6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. (дата звернення 10 квітня 2018).
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. / Верховна Рада України. URL: . (дата звернення 10 квітня 2018).
8. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 р. № 852-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15> (дата звернення 10 жовтня 2018).
9. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення 10 жовтня 2018).

10. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.11.1997 № 554/97-ВР URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10 жовтня 2018)
11. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
12. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
13. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. / Верховна Рада України. . (дата звернення 10 жовтня 2018).
14. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. URL: [http:// zakon3.rada.gov. ua/laws/show/436-15](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15). (дата звернення 10 жовтня 2018).
15. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. URL : . (дата звернення 10 жовтня 2018).
16. С.А. Алейник, Корпоративні норми: визначення поняття // Вісник правової академії — 2013 - № 3 - С. 16-20.
17. О.Є. Алексеева, Члени наглядової ради акціонерного товариства: особливості взаємовідносин із акціонерним товариством // Форум права. 2012. № 2. С. 23-27.
18. А. Бабич, Коментар до Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення кворуму для проведення повторних загальних зборів господарського товариства» // Юридичний журнал. 2010. № 8 - С. 19-22.
19. З.А. Березій, Виникнення корпоративного права та корпоративних відносин. Мала енциклопедія нотаріуса // 2009 - № 1 - С. 34-38.

20. В. І. Борисова, Органи управління юридичної особи як її інституціонально-функціональні представники // В. І. Борисова // Право України. – 2006 – № 6 – С. 97–102.
21. Т. І. Бровченко, Правова природа статуту товариства / Т. І. Бровченко. Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 91-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (Харків, 15 лют. 2013 р.). Харків — 2013 - С. 261-263.
22. Визнання установчих документів господарських товариств недійсними URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
23. Вимоги до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади. Формат електронного повідомлення: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20 жовтня 2011 р. № 1207 // Офіційний вісник України - 2011 - № 91 - Ст. 3321.
24. О. М. Вінник, Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: дис... докт. юрид. Наук: 12.00.04 - Київ - 2004 - 213 с.
25. А. В. Габов, Сделки с заинтересованностью в практике акционерных обществ: проблемы правового регулирования // Москва - 2005 - 225 с.
26. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики. Москва - 2008 - 993 с.
27. О. Джулинський, Локальні нормативно-правові акти господарського законодавства: поняття та види // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2015 - № 1 - С. 69-73
28. Е.О. Дмитриев, Место и роль независимых директоров в составе совета директоров (наблюдательного совета) акционерных обществ // Вестник Омского университета. 2013 - № 3 (36) - С. 127-134.
29. В. В. Долинская, Акционерное право: учебник // Москва - 2017 - 672 с.

30. А. П. Єфименко, Американське корпоративне управління (базові правові концепції та нові виклики) // Юридичний журнал - 2007 - № 2 - С. 34-36.
31. А. П. Єфименко, Американське корпоративне управління очима українця // Дзеркало тижня - 2007 - № 1 - С. 7-9.
32. Ю. Жорнокуй, «Корпорація»: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі // Підприємництво, господарство і право - 2018 - № 1 - С. 13-17.
33. Ю. М. Жорнокуй, Суб'єктивне корпоративне право і законний інтерес: актуальні аспекти корпоративного правореалізаційного застосування // Право і безпека - 2011 - № 4 - С. 189-195.
34. Загальна теорія держави і права // заг. ред. М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина - Харків - 584 с.
35. Є.Є. Звонков, Корпоративні акти: природа, сутність та значення // Часопис Київського університету права - 2014 - № 3 - С. 307-310.
36. Ю. Х. Калмыков, Понятие применения гражданско-правовых норм // Москва - 2008 - 567 с.
37. Т. В. Кашанина, Акционерное право. Практический курс. Полный пакет образцов корпоративных документов // Основные законодательные акты. Комментарий - Москва - 2007 - 455 с.
38. К. В. Коваленко, Правове регулювання створення господарських товариств на підставі модельного статуту // Право і безпека - 2013 - № 4 - С. 158-161.
39. О.Р. Ковалишин, Судовий захист корпоративних прав. Дисертація кандидата юридичних наук: 12.00.04 / Олександр Романович Ковалишин // Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України - Київ - 2013 - 218 с.
40. Н. В. Козлова, Гражданско-правовой статус органов юридического лица // Хозяйство и право - 2014 - № 8 - С. 53-56.

41. Концепція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні та прості векселі // Офіційний вісник України - 2013 - № 31 - Ст. 1117.
42. Корпоративне право України: підручник за заг. ред. В.В.Луця. - Київ - 2010 - 384 с.
43. Корпоративне управління : монографія за ред. І. Спасибо-Фатєєвої - Харків - 2007 - 500 с.
44. Н. І. Костова, Правове регулювання статуту акціонерного товариства // Часопис цивілістики - 2013 - Вип. 15 — С. 76-80.
45. С. С. Кравченко, Юридична природа прав учасників господарських товариств // дис... канд. юрид. Наук.: 12.00.03 - Київ - 2007 – 213 с.
46. В. М. Кравчук, Корпоративне право // Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина - 2005 - 720 с.
47. В. М. Кравчук, Механізм виникнення корпоративних правовідносин // Юридичний радник - 2009 - № 4 - 55-60 с.
48. А.А. Кузнецов, Злоупотребление правом в правоотношениях между акционером и акционерным обществом // дис.. ... канд. юрид. Наук: 12.00.03 - Самара - 2012 - 173 с.
49. В.І. Лаптев, Регулювання діяльності органів управління акціонерного товариства // автореферат дисертації кандидата економічних наук: 08.00.04 / В'ячеслав Ігорович Лаптев. Харківський національний екон. ун-т. Харків - 2009 - 20 с.
50. Акціонерне право // навчальний посібник за заг. ред. Олександр Дмитрович Крупчан - Київ - 2004 - 254 с.
51. Р. А. Майданик, Локальні акти у цивільному праві України: поняття, природа, класифікація // Бюлетень Міністерства юстиції України - 2011 - № 10 - С. 78-85.

52. Методологія тлумачення нормативно-правових актів України. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України / за ред. В. Т. Ротань. - Київ - 2008 - Т. 4. - 848 с.
53. Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України в 12-ти томах // за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої - Харків - 2010 - Т. 4 - 768 с.
54. П.М. Пальчук, Корпоративне право : навчальний посібник // К. : Київ - нац. торг.-екон. Ун-т - 2015 - 316 с.
55. В. С. Петренко, Деякі питання створення акціонерного товариства // Актуальні проблеми держави і права - 2014 - № 6.2(2) - С. 53-57.
56. В.С. Петренко, Деякі аспекти визнання недійсними установчих документів // Актуальні проблеми держави і права - 2007 - № 33 - С. 267-269
57. Положення про Раду адвокатів України: затв. Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012 р. URL: .(дата звернення 10 жовтня 2018).
58. Порядок надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Наказ Міністерства юстиції України від 31.03.2015 року № 466/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16>(дата звернення 10 жовтня 2018).
59. Про затвердження Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання URL: . (дата звернення 10 жовтня 2018).
60. Про затвердження Примірного статуту сільськогосподарського виробничого кооперативу: затв. наказом М-ва аграр. політики та продовольства України від 08.01.2014 № 1. URL: .(дата звернення 10 жовтня 2018).

61. Про затвердження Примірного статуту споживчого товариства: затв. XVIII (позачерговим) з'їздом споживчої кооперації України від 19.12.2000 р. URL: .(дата звернення 10 жовтня 2018).
62. Про кооперацію від 10.07.2003 р. No 1087-IV URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>(дата звернення 10 жовтня 2018).
63. Про цінні папери і фондовий ринок від 23.02.2006 р. No 3480-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення 10 жовтня 2018).
64. В. В. Прохоренко, Управление в акционерном обществе: к вопросу о корпоративных отношениях // Цивилистические записки - 2005 - № 8 - С. 111-112.
65. Т. І. Бровченко, Термінологічні аспекти установчих документів юридичних осіб // Право України - 2014 - № 12 — С.199-204.
66. М. А. Рожкова, Корпоративные отношения и возникающие из них споры // Вестник ВАС РФ - 2005 - № 9 - С. 136-148.
67. І. Б. Саракун, Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) // автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.03 - Київ - 2008 - 21 с.
68. О.В. Серих, Класифікація джерел корпоративного права України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету - 2011 - № 1 - С. 96-99.
69. С. Соляр, Корпоративна нормотворчість інститутів громадянського суспільства // Вісник Академії правових наук України - 2010 - № 4 (63) - С. 80-87.
70. І. В. Спасибо-Фатєєва, Бачення дій української влади крізь призму публічних і приватних інтересів // Юридична газета - 2005 - № 22 — С.2-4.

71. І. В. Спасибо-Фатєєва, Поняття корпоративного права // Вісник Академії правових наук України - 2009 - № 4 - С. 110-114.
72. Л. І. Спиридонов, Теорія державства і права // Москва - 2016 - 389 с.
73. Д. І. Степанов, Правова природа устава юридического лица // URL: . (дата звернення 10 жовтня 2018).
74. Н. С. Суворов, Об юридических лицах по римському праву // Москва - 2007 - 299 с.
75. О. Ю. Тичкова, Локальні корпоративні акти // Проблеми законності. – Х. - 2015 - Вип. 74 - С. 153-159.
76. О. Ю. Тичкова, Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні // автореф. дис... канд. юрид. Наук : 12.00.03 - Харків - 2009 - 20 с.
77. М. О. Томашевська, Корпоративні акти в системі джерел права України // дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.01 - Київ - 2005 - 197 с.
78. Ухвала від 14.03.2007 р. у справі за позовом Державної податкової інспекції у Святошинському районі м. Києва до Я., Ц., ТОВ «Укртехінтелпроект» URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
79. Д. Федорчук, Актуальні зміни у правовому статусі міноритарних акціонерів // Юридичний журнал - 2010 - № 11 (101) - С. 73-76.
80. В. В. Форманюк, Правова природа локальних нормативно-правових актів // Актуальні проблеми держави і права - 2013 - Випуск 69 - С. 98-103.
81. В. В. Форманюк, Реалізація локальних нормативно-правових актів // Актуальні проблеми держави і права - 2012 - Вип. 68 - С. 184-189.
82. Н. І. Хімчук, Статут юридичної особи як локальне джерело цивільного права // Підприємництво, госп-во і право - 2004 - № 10 - С. 82–84.
83. С. Шиткіна, Корпоративне право: навч. Посібник - М.: Волтерс Клувер - 2007 - 648 с.

84. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона URL : http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/73903/Образцовый(дата звернення 10 жовтня 2018).
85. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; редкол.: Ю. С. Шемшученко - Київ - 2009 - Т. 1. : А Г. 672 с.
86. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 11116 ГПК України, за II півріччя 2012 року URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
87. Постанова апеляційного господарського суду Львівської області від 07.12.06 р. за позовом відділу Державної служби охорони УМВС України в Тернопільській області до ТОВ «Технічна охорона» про стягнення вартості частини майна товариства, що пропорційна частці позивача у статутному фондівотариства URL: <http://www.zakon-i-normativ.info/index.php?option=com>(дата звернення 10 жовтня 2018).
88. Постанова ВГСУ від 6 листопада 2002 р. у справі № 4901/4-11 за позовом ТОВ «Готель «Асторія»» до ЗАТ «Асторія-Холдинг» URL: . (дата звернення 10 жовтня 2018).
89. Постанова Вищогогосподарського суду України за позовом Юрченко Т.Л. до Відкритого акціонерного товариства «Гранд Маркет» (Справа № 09/2817)від 12 серпня 2010 р.URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
90. Постанова Київського апеляційного господарського суду за позовом ОСОБА 1 до ТОВ «Атом-Енерго-Проект» (Справа № 5011-38/10842-2012) від 15 грудня 2012 р.URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).

91. Постанова Одеського окружного адміністративного суду за позовом Особа 1 до ТОВ «Ладаекспорт-Юг» (Справа № 815/8409/13-а) від 31 січня 2014 р. URL: <http://pravoscope.com/act-uxvalasudu-815-8409-13-a-levchuk-o-a-31-01-2014-organizaci-gospodarsko-diyalnosti-u-tomuchisli-s> (дата звернення 10 жовтня 2018).
92. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин : постанова пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 р. № 4. / Вищий господарський суд України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16/print1452604920805071>. (дата звернення 10 жовтня 2018).
93. Про деякі питання застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у першому півріччі 2008 року: Інформ. лист Вищого госп. суду України від 13.08.2008 № 01-8/482. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_482600-08. (дата звернення 10 жовтня 2018).
94. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 3. URL: . (дата звернення 10 жовтня 2018).
95. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин : рекомендації Вищого госп. суду України від 28.12.2007 № 04-5/14. URL: . (дата звернення 10 жовтня 2018).
96. Про практику розгляду судам корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13. Вісник господарського судочинства. 2009. № 2. С. 7.

97. Про практику розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними : узагальнення Верхов. Суду України від 24.11.2008 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>(дата звернення 10 жовтня 2018).
98. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень частини четвертої статті 58, частини першої статті 64 Закону України «Про господарські товариства» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>. (дата звернення 10 жовтня 2018).
99. Рішення Господарського суду Донецької області за позовом ТОВ «Архітектурно-будівельне об'єднання «Промстрой» до Приватного підприємства «Блок-Центр» (Справа № 11/24) від 31 січня 2014 р. URL: (дата звернення 10 жовтня 2018).
100. Рішення господарського суду Сумської області від 01. 02. 2006 р. у справі за позовом ВАТ «Племзавод Михайлівка» до ТОВ «Юго-Восток» про визнання недійсним протоколу зборів URL: <http://jurportal.org> (дата звернення 10 жовтня 2018).